

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE SCIENTIFIC JOURNAL

**ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ
ПИТАННЯ**
№ 8 (19), 2016

**PARADIGM OF KNOWLEDGE:
HUMANITARIAN ISSUES**
№ 8 (19), 2016

ЗАСНОВАНО У 2014 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2014

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ KB № 20877-10677P

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20877-10677P

ВИХІД З ДРУКУ: ВІСІМ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED EIGHT TIMES A YEAR

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового
співробітництва «ТК Меганом» (м. Київ)

Center for International Scientific
Cooperation "TK Meganom"

кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного
інституту Київського Національного
торговельно-економічного університету

Department of Philosophy and Social
Sciences Chernivtsi Trade and
Economics Institute Kyiv National Trade
and Economic University

кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного
університету

Department of social and political
sciences, Vinnytsia National Technical
University

Інститут наукового прогнозування
(м. Київ)
Інститут реклами (м. Київ)

Institute of Scientific Forecasting (Kyiv)

Universities' Institute of Advertising
(Kyiv)

Кримський інститут економіки та
господарського права (Севастопольська
філія)

Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch)

Громадська організація "Асоціація
"Аналітикум" (м. Вінниця)

NGO "Association "Analitikum"
(Vinnytsia)

Міжнародне товариство прав людини
(Українська секція)

International Society for Human Rights
(Ukrainian section)

Українське товариство російської культури
"Русь"

Ukrainian Society of Russian Culture
"Rus"

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Журнал включено до
наукометричної бази даних
«Російський індекс наукового цитування»
(«РІНЦ SCIENCE INDEX»).

Ліцензійний договір № 260-04/2014
від 28.04.2014

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Registered by «РІНЦ
SCIENCE INDEX»

Registration Certificate № 260-04/2014
dated 28.04.2014

Електронна версія журналу
[http://www.naukajournal.org/index.php/
Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

The electronic version
[http://www.naukajournal.org/
index.php/Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

Редакційна колегія:

Ореховський Вадим Олегович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету; Головний редактор;

Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;

Юрій Михайло Федорович, доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;

Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;

Безаров Олександр Троянович, кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Корнієнко Валерій Олександрович, доктор політичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітікум", завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Денисюк Світлана Георгіївна, доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Докаш Оксана Юріївна, кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Чікарькова Марія Юріївна, доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;

Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;

Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;

Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково - дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;

Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;

Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаника;

Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв;

Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

РІНЦ SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

POLISH SCHOLARLY BIBLIOGRAPHY

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 32.001.(075.8)

СТРУКТУРА, РІВНІ ТА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ОСНОВНИХ ВИДІВ ПОЛІТИКИ

доктор політичних наук, Ткач О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна,
Київ

Стаття розкриває теоретичні засади взаємозв'язку внутрішньої та зовнішньої політики. Увагу зосереджено на висвітленні ролі внутрішніх чинників, що формують зміст зовнішньої політики держави. Визначені основні методологічні і теоретичні передумови дослідження проблеми взаємозв'язків. Розглянуто нові теоретико-методологічні підходи до вивчення взаємозв'язків форм політики, що полягають в урахуванні парадигмального характеру проблеми, тобто логічного зв'язку трактувань меж політики, концепцій влади, структури громадянського суспільства, особливої ролі плюралізму і бачення держави як аналітичної категорії.

Ключові слова: зовнішня політика, світовий політичний простір, організаційні ресурси, політична система, держава, політична культура.

Ткач О.И. Структура, уровни и механизмы взаимосвязей основных видов политики / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина, Киев

Статья раскрывает теоретические основы формирования внешней политики. Внимание сосредоточено на исследовании роли внутренних факторов, которые формируют содержание внешней политики государства. Определены основные методологические и

теоретические предпосылки исследования проблемы взаимосвязей. Установлено, что такими предпосылками являются: системный подход, факторный анализ, учет синергетических закономерностей; расширенная трактовка политики, включение в структуру гражданского общества политических отношений. Определены новые теоретико-методологические подходы к изучению взаимосвязей форм политики, заключающиеся в учете парадигмального характера проблемы, т.е. логической связности трактовок границ политики, концепций власти, структуры гражданского общества, особой роли плюрализма и общего видения государства как аналитической категории.

Ключевые слова: внешняя политика, мировое политическое пространство, политическая система, государство, политическая культура.

Tkach O.I. Internal factors form the content of state foreign policy / University „Ukraine”, Ukraine, Kyiv

The article deals with the traditional conceptual background of foreign policy analysis. The main accent made on internal factors form the content of state foreign policy, exposes theoretical bases of forming of foreign policy. Attention is concentrated on research of role of internal factors that form maintenance of foreign policy of the state. Basic methodological and theoretical pre-conditions of research of problem of intercommunications are certain. The new methodological and theoretical going is certain near the study of intercommunications of forms politicians consisting in the account of paradygmal character of problem, to the logical connectedness of interpretations of borders of politics, conceptions of power, structure of civil society, special role of pluralism and general vision of the state as analytical category.

Keywords: foreign policy, world political space, organizational resources, political system, state, political culture.

Вступ. Зовнішня політика є продовженням політики внутрішньої, оскільки має задовольняти потреби внутрішнього розвитку країни, які формуються за впливу внутрішніх чинників, які не обов'язково перебувають у площині політики. Існування «зовнішньої політики» припускає відмінність між внутрішньою сферою, актором і його внутрішнім середовищем і зовнішньою, міжнародним середовищем, з яким стикається актор, та передбачає наявність певних інструментів її реалізації. Ці компоненти, у контексті процесуального підходу, є базовими в аналізі змісту зовнішньої політики (М. Вебер, Р. Гінсберг, Т. Данн, М. Кларк, С. Сміт, Б. Уайт). А отже, саме вони вважаються вихідними елементами при визначенні композиційних складових зовнішньої політики держави, узгодження цілей внутрішньої і зовнішньої політики; методології оцінки співвідношення внутрішньої і зовнішньої політики.

Мета статті та завдання. Метою є розглянути внутрішні детермінанти зовнішньої політики держави, які застосовують провідні учасники світового політичного простору для аналізу змісту зовнішньої політики, моделі багатомірних взаємодій форм політики: школи Дж. Розенау і Р. Патнема. Загалом, проблема може бути дослідженою через трактування проблеми співвідношення внутрішньої і зовнішньої політики представниками класичного і ліберального напрямків у XVI-XVIII ст.; дослідження історичних, концептуальних і теоретичних передумов формування уявлень про співвідношення внутрішньої і зовнішньої політики; взаємозв'язків внутрішніх і міжнародних факторів, соціально-політичні теорії XIX - початку XX ст.; формування сучасних підходів до проблеми взаємозв'язків у світовій політиці;

співвідношення, взаємовплив і єдність внутрішньої і зовнішньої політики у працях вітчизняних дослідників.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ролі внутрішніх факторів у процесі формування зовнішньої політики свідчить, що проблема формування зовнішньої політики посідає вагоме місце у політичній науці як у межах вітчизняної, так і зарубіжної школи. Наприклад, у наукових працях Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, Дж. Ная, К. Уолтса. З'ясовуючи стан розробки проблеми, можна відзначити роботи російських науковців, зокрема О. Панаріна, Д. Треніна, А. Уткіна, Д. Фельдмана, М. Хрустальова. У межах розвитку досліджень у сфері аналізу зовнішньої політики України глибиною теоретичного розкриття проблематики відзначаються праці Є. Камінського, В. Копійки, О. Коппель, В. Манжолі, Г. Перепелиці, М. Рижкова.

Для вітчизняної науки проблема взаємозв'язків, співвідношення внутрішньої і зовнішньої політики стає особливо актуальною у зв'язку з потребою теоретичної розробки основ курсу єдиної державної політики, що включає внутрішні і зовнішні аспекти в їх взаємного узгодження і підпорядкованості довгостроковим цілям. Вирішення цієї проблеми пов'язано з необхідністю звертання до теоретичних і методологічних підстав наукових уявлень про взаємозв'язок внутрішньо- і міжнародно-політичних відносин. Саме це диктує необхідність критичного й уважного вивчення вже розроблених теорій, а також концептуалізації емпіричного матеріалу, уточнення найважливіших понять і розробки моделей взаємозв'язків, що можуть бути застосовані для пояснення і прогнозування політичних процесів.

Проблема взаємовпливу і співвідношення основних видів політики усередині і поза державою має міждисциплінарний характер, оскільки знаходиться на стику політології, міжнародно-політичної теорії, політичної історії, соціальної філософії, соціальної психології,

міжнародного права і міжнародної політекономії. У зв'язку з цим актуалізується питання про співробітництво, що долає міждисциплінарні розмежування, спрямоване на комплексне вивчення універсального і складного явища політичних взаємодій. Потреба в новому теоретичному осмисленні відносин і взаємозв'язків між внутрішньою і зовнішньою політикою стає особливо значимою у зв'язку з розгортанням процесу глобалізації, інтенсифікацією взаємодій і неможливістю пояснення нових фактів і подій, спираючись на старі підходи. На нашу думку практика порушує питання про формування системного мислення, нового розуміння, що враховує й охоплює взаємозв'язку між суміжними сферами політики і нової проблематизації політичної дійсності, наслідки регіональної інтеграції, вплив демократизації на зовнішню політику, проблему сумісності глобалізації і декількох полюсів, необхідність інтеграції порівняльної політології і досліджень зовнішньої політики.

Дослідники визначають необхідність розробки теоретико-методологічного арсеналу, визначення предметного поля і концептуальних рамок аналізу процесів взаємодій між видами і сферами політики, уточнення значеннєвого змісту категоріального апарату. Так, внесок у теоретичне дослідження процесів взаємозв'язків таких шкіл, як „теорія прийняття рішень» (Р.Снайдер) [1], «системний підхід» (Т. Парсонс, Д. Істон) [2], «парадигма бюрократичної політики» (Г. Аллісон, М. Хальперин) [3], «теорія сполучних ланок» (Дж. Розенау) [4], «теорії інтеграції» (Д. Мітрані, Е. Хаас, А. Етционі) [5], «гіпотеза про демократичний світ» (Д. Бабст, М. Дойл, Б. Рассет), «теорія комплексної взаємозалежності» (Р. Кеохейн, Дж. Най), «теорії глобального громадянського суспільства» (Р. Фолк, Р. Ліпшутц, М. Шоу), концепція «перегорненого іншого образу» (П. Гуревич), метафора «дворівневих ігор» (Р. Патнем) [6].

Застосувавши системний підхід до вивчення зовнішньої політики, один із учнів Р. Арона у своїй праці «Соціологія світу» представляє внутрішні детермінанти зовнішньої політики держави як сукупність наявних ресурсів, якими володіє країна для досягнення своїх цілей. Дослідник розподіляє їх на дві групи: фізичні та духовні. Зміст зовнішньої політики держави складають фактори як сукупність незалежних складових. Сукупність факторів зовнішньої політики представлена концепцією Ф. Брайара та М.Джалілі [7]. Внутрішні детермінанти зовнішньої політики розподілені на чотири групи: фізичні, структурні, культурні та людські. Фізичні фактори включають: географічне положення держави, її природні ресурси, властиву для неї демографічну ситуацію. Структурні фактори включають: політичні інститути; економічні інститути; здатність держави використовувати своє фізичне і соціальне середовище, технологічний, економічний і людський потенціал; політичні партії; групи тиску; етнічні групи; конфесійні групи; мовні групи; соціальну мобільність; територіальну структуру: частку міського і сільського населення; рівень національної згоди суспільства.

Культурні та людські фактори включають: культуру (система цінностей, мова, релігія); ідеологію (самооцінка владою своєї ролі, засоби тиску); колективний менталітет (історична пам'ять, образ «іншого», лінія поведінки, що стосується міжнародних зобов'язань, особлива чутливість до проблеми національної безпеки, месіанські традиції); якості осіб, які приймають рішення (сприйняття свого оточення, світу, фізичні та моральні якості).

Дослідники наводять приклад компонентів зовнішньополітичної інформації, необхідної для оцінки потенціалу інших держав і прийняття рішень: воєнні: доктрини нападу та оборони, воєнні плани, стратегічні ідеї й тактичні принципи, організація збройних сил, загальні:

топографічні і гідрографічні особливості; історичний нарис; дипломатичні: зовнішня політика, союзи, дипломатичні заклади, особовий склад засобів, міністерства закордонних справ; інструменти здійснення зовнішньої політики (включаючи особисті якості дипломатів, способи і стиль ведення дипломатії, переговорів, нарад, особливості протоколу); політичні: ідеологія, традиції, політичні конфлікти, дані про державних діячів правлячої сили, опозиції, зв'язки, вплив, розбіжності між політичними силами; економічні: стан фінансів і фінансова політика, грошова система, бізнес-еліта, торгівля; цінова політики; суспільні: національний склад, верстви населення, структура населення; культурні: мистецтво, наука, література, віросповідання, ЗМІ [8, с.189].

Дослідники виділяють п'ять основних кластерів ресурсів або факторів, а саме – матеріальні, інформаційні, геополітичний простір, час, організаційні [9, 129]. Матеріальні ресурси поділяються на: природні, демографічні, воєнні та економічні. Інформаційні – це засоби політичного, ідеологічного, наукового і культурного впливу. Всі ці види впливу є керованими, тобто суб'єкт може їх використовувати спрямовано. Матеріальні фактори здійснюють вплив лише своєю наявністю. При цьому керувати самим фактом наявності неможливо, адже вона постає як даність. Через це такий стихійний вплив може виявитися альтернативним свідомому впливу інформаційних ресурсів. Прикладом є заява держави про намір вести добросусідську, дружню політику, що лунає на тлі розгортання гонки озброєнь, збільшення воєнних витрат, проведення масштабної модернізації збройних сил. Вплив фактора послаблює політичний вплив заяви, що скоріше буде оцінено як відволікаючий популістський елемент.

Ресурс простору включає геополітичне розташування, топографічні дані тощо. Організаційні фактори розуміємо як здатність державного

апарату правильно формулювати державні інтереси і раціонально, ефективно використовувати ресурси для їх забезпечення. Оскільки державний апарат є ієрархічною системою, то особливу роль у ньому відіграє міністерство закордонних справ, що забезпечує реалізацію зовнішньополітичних рішень. Залежно від оперативності залучення ресурси поділяють на реальні та потенційні. Ресурси першої категорії держави здатні залучити миттєво, а інші – лише через певний проміжок часу, до того ж із певним ступенем вірогідності. Вона тим вища, чим більшим ресурсом часу володіє країна. В умовах дефіциту часу залучення певних ресурсів може виявитися малоімовірним. У такому випадку час набуває значення ресурсу. В складовій ресурсу часу слід відрізняти час фізичний (абсолютний) від часу політичного (соціального), який є періодом існування певної політичної ситуації для реалізації зовнішньополітичного завдання. Наприклад, під час проведення переговорів важливо дочекатися сприятливого моменту, коли одна зі сторін буде схильна йти на поступки. Якщо ж сторони не зрозуміють сприятливої ситуації, то політичний час домовитися не буде використаний.

Більшість країн вдало компенсує нестачу одних ресурсів іншими, проте не всім вдається подолати ресурсний дисбаланс. Отже, переважна більшість фахівців у сфері політичної науки, до першої групи факторів, що визначають зміст зовнішньої політики держави, зараховують об'єктивні фізичні чинники: географічні характеристики держави, її природні ресурси, демографічну ситуацію [10, с.267]. Географічні фактори включають у себе розташування, топографію, розмір та клімат. Сприятливі географічні характеристики країни формують її позиційну перевагу стосовно інших держав. Наприклад, острівне розташування Британії та Японії забезпечувало їм протягом століть відносний захист від зовнішніх вторгнень, позиційну перевагу

над сусідами. Альпи формують бар'єр, який допоміг захистити Швейцарію від її європейських сусідів під час світових воєн. Показники демографічної ситуації включають кількість населення, вікову структуру, здоров'я, освіта, формують соціальну базу зовнішньої політики.

Зміст зовнішньої політики визначає сукупність факторів за суб'єктивними чинниками: тип політичної системи, організаційні ресурси, політичну культуру громадську думку.

Процес обрання та розробки політичного курсу призводить до відмінності у сутності обраної зовнішньої політики. У демократичних державах інтереси населення представлені у зовнішньополітичних інтересах, проте це не означає, що вони є тотожними. Це пояснюється такими обставинами: суспільство саме по собі є диференційованим, окремі верстви населення можуть мати протилежні настрої, ціннісні орієнтації; населення схильне оцінювати зовнішню політику крізь призму стереотипів, традицій, не володіючи повною інформацією про подію. Організаційні ресурси, наприклад, ефективність менеджменту є елементом, що визначає специфіку зовнішньополітичної діяльності. Перешкодою на шляху до ефективної організації зовнішньополітичного процесу є рівень корумпованості державного апарату. За таких обставин до складу національних інтересів інкорпорується інтереси інших держав, інколи навіть недружніх. Фактором що визначає зміст зовнішньої політики держави є громадська думка. Посилення впливу громадської думки на зовнішню політику, що пов'язують передусім із розвитком інформаційних технологій, поширенням ЗМІ, їх доступністю широкому загалу, які стимулюють громадськість до активної позиції.

Рішення зовнішньої політики приймаються в специфічному внутрішньому контексті, що включає й політичну культуру суспільства,

яка має два головні аспекти: національний історичний досвід – сума подій і методів, які сформували країну та її громадян; національний елемент. Ці три аспекти можуть використовуватися з метою дослідження ролі політичної культури у формуванні зовнішньої політики держави.

Більшість американських фахівців вважала, що населення не має значного впливу на зовнішню політику через низьку поінформованість, емоційність сприйняття інформації і стереотипність у політичних оцінках. Однак Е. Вітткопф визначив, що громадська думка є послідовною, структурованою, стабільною, має дві тенденції: схильність до кооперативного інтернаціоналізму та до військового інтервенціоналізму. Наприклад, на основі аналізу ставлення американців до використання американської військової сили за кордоном. Сукупність цих двох тенденцій утворює чотирирівневу систему цінностей, яка найкраще описує стан американської громадської думки [11, с.56].

Серед рівнів виокремлюють: інтернаціоналістський, ізоляціоналістський, пристосовницький (конформістський) і «жорсткої лінії». Інтернаціоналісти підтримують як кооперативний, так і військовий підходи до здійснення зовнішньої політики. Ізоляціоністи заперечують як кооперативний, так і військовий інтернаціоналізм і виступають за зменшення втручання США в глобальну систему. Конформісти підтримують кооперативний інтернаціоналізм, але відхиляють військовий. Прихильники «жорсткої лінії» підтримують військовий інтернаціоналізм, заперечуючи кооперативний. На думку Вітткопфа, ці прошарки населення майже пропорційно розподілені в американському суспільстві: інтернаціоналісти становлять 29%, ізоляціоністи – 22%, конформісти – 26%, прихильники «жорсткої лінії» – 23% [11, с.56].

Система цінностей виходить з положень, що світ розподілений не лише на Схід і Захід, а й на багатий регіон Північ і бідний Південь; глобальні проблеми – світова бідність, регіональні конфлікти, встановлення глобальної справедливості є визначальними для нової зовнішньої політики США, які на думку О. Холсті і Дж. Розенау, домінує серед американської еліти [12, с.14].

Третя система цінностей виходить з нерозв'язаних проблем усередині США і спрямована на зменшення їх глобального втручання. Вона містить такі принципові положення: міжнародні конфлікти, баланс сил на світовій арені є менш визначальними для американської зовнішньої політики; внутрішні проблеми інфляції, безробіття, злочинність, забруднення довкілля, які є факторами розробки зовнішньополітичного курсу [13].

Висновки. Таким чином, формування зовнішньої політика залежить від багатьох факторів, у тому числі і внутрішнього походження, ступінь впливу яких залежить від об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Основними методологічними і теоретичними передумовами дослідження проблеми взаємозв'язків є: системний підхід; факторний аналіз, врахування синергетичних закономірностей; розширене трактування політики; концепція структурної „м'якої” влади; включення в структуру політичних відносин громадянського суспільства; визнання в якості ключової плюралістичної парадигми політики; розуміння держави як частини суспільства, що випробує вплив соцієтальних сил на його зовнішню політику; визнання єдиної сутності внутрішньо- та міжнародно-політичних відносин і можливості перенесення елементів внутрішньополітичного життя до сфери світової політики, відмови від тези про методологію незвідності рівнів внутрішньої і міжнародної політики; необхідність уточнення категоріального, термінологічного

інструментарію досліджень; врахування багатомірності і цілісності політичного поля, дослідження форм взаємозв'язків між видами політики, форм впливу міжнародного середовища на внутрішньополітичну ситуацію; проблему єдності, узгодження та пріоритетів у співвідношенні внутрішньої і зовнішньої політики.

Література:

1. Snyder R., Bruckll., Sapin Y, *The Decision-Making Approach to the Study of International Politics* // *International Politics and Foreign Policy*, Ed, by Y, N.Rosenau. N. YM 1969, P, 199-206.
2. Easton DA. *Framework lot Political Analysis*. N.Y., 1965.
3. Allison, G., Halperin, M. *Bureaucratic Politics: A Paradigm and Some Policy Implications*. Washington, 1972.
4. *Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and International Systems-* Edited by James Rosenau. Princeton Center of International Studies- The Free Press. New York Collier-Macmillan Limited, London, 1969.
5. Etzioni A. *Political Unificatioa* N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1965; Haas E.B. *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57*. Stanfotd; CA: Stanford Univ. Press, 1958.
6. Lipsechutz R. *Reconstructing World Politics: The Emergence of Global Civil Society* // *Millennium*. 1992. № 21(3); Shaw M. *Civil Society: Encyclopedia of Violence; Peace, Conflict*. Vol.I/ L., 1999. P.269-278.; Falk R. *Global civil society and the democratic prospect U Global Democracy: key debates* (ed. by Barry Holden), London, Routledge, 2000. P. 178.; Babst D, *Elective Goveraments - A Force For Peace*. The Wisconsin Sociologist-3. 1964. P.9-14; Doyle M.Kant, *Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Pari I* // *Philosophy and Public Affairs* 12.1983. P.205-235, Part II, *Ibid*. P.323-353; Russet B, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton, New Jersey: Princeton Univ. Press,

1993; Keohane O., Nye Y. (eds.)- *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge, Massachusetts, Harvard Univ. Press, 1972; Keohane R.O., Nye Y.S, *Power and Interdependence*. World Politics in Transition. Boston. Toronto; Little, Brown and C, 1977; Falk J. *On Humane Governance; Towards a New Global Politics*, Cambridge; Polity, 1995; Falk R. *Global civil society and the democratic prospect U Global Democracy: key debates* (ed. by Barry Holden), London, Routledge, 2000. РЛ62-Ї78; Lippsechutz R. *Reconstructing World Politics: The Emergence of Global Civil Society* // *Millennium*. 1992. № 21(3); Shaw M. *Civil Society: Encyclopedia of Violence; Peace, Conflict*. Vol.I/ L., 1999. P.269-278; Courevttch P. *The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics* // *International Organization*. 1975. (Autumn) Vol, 32. P,88-91; Putnam R, *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games* // *International Organiz* (Summer 1988); 427-460.

7. Putnam R, *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games* // *International Organiz* (Summer 1988); 427-460.

8. Богданов Р.Г., Кокошин А.А. США: Информация и внешняя политика / Отв. ред. В.И. Гантман. – М.: Наука, 1979. – 231 с.

9. Хрусталев М.А. Структура внешнеполитического курса государства. Современная мировая политика: прикладной анализ / Отв. ред. А.Д. Богатуров. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 189 с..

10. Rourke J. T. *International Politics on the World Stage*. – McGraw-Hills / Dushkin Companies, 2003. – p. 267-268.

11. Witlko pf W. Jr., Kegley Ch. *World Politics. Trend and transformation*, Boston, 2001, P. 56.

12. Бурдяк О.В. *Взаємозв'язок економічних та політичних чинників у міжнародних відносинах в епоху глобалізації [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Бурдяк Олена Вікторівна; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. - Чернівці, 2013. - 20 с.*

13. Кононенко С.В. *Форми політологічного розуміння міжнародних відносин [Текст]: монографія / Сергій Кононенко; Нац. акад. наук України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії Нац. акад. наук України».* - К.: [б. в.], 2012. - 900 с.

14. Гаджиева Д.В. *Міжнародні чинники створення та діяльності інститутів політичного транзиту: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Гаджиева Ділара Вагіфівна; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.».* - Одеса, 2014. - 18 с.

15. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин: зб. наук. пр. / за ред. д-ра іст. наук, проф. А.І. Кудряченка; Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії Нац. акад. наук України».* - Київ: Фенікс, 2014. - 309 с.

16. Седляр Ю.О. *Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: монографія / Ю.О. Седляр; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин.* - Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. - 410 с.

References:

1. Snyder R., Bruckll., Sapin Y, *The Decision-Making Approach to the Study of International Politics //International Politics and Foreign Policy, Ed, by Y,N.Rosenau. N. YM 1969, P, 199-206.*

2. Easton DA. *Framework lot Political Analysis.* N.Y., 1965.

3. Allison, G., Halperin, M. *Bureaucratic Politics: A Paradigm and Some Policy Implications.* Washington, 1972.

4. *Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and International Systems- Edited by James Rosenau. Princeton Center of International Studies- The Free Press. New York Collier-Macmillan Limited, London, 1969.*

5. Etzioni A. *Political Unification* N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1965; Haas E.B. *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57*. Stanford; CA: Stanford Univ. Press, 1958.
6. Lijphart A. *Reconstructing World Politics: The Emergence of Global Civil Society* // *Millennium*. 1992. № 21(3); Shaw M. *Civil Society: Encyclopedia of Violence; Peace, Conflict*. Vol.I/ L., 1999. P.269-278.; Falk R. *Global civil society and the democratic prospect* U *Global Democracy: key debates* (ed. by Barry Holden), London, Routledge, 2000. P. 178.; Babst D, *Elective Governments - A Force For Peace*. *The Wisconsin Sociologist*-3. 1964. P.9-14; Doyle M.Kant, *Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part I* // *Philosophy and Public Affairs* 12.1983. P.205-235, *Part II*, *ibid*. P.323-353; Russett B, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton, New Jersey: Princeton Univ. Press, 1993; Keohane R., Nye J. (eds.)- *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge, Massachusetts, Harvard Univ. Press, 1972; Keohane R.O., Nye J.S, *Power and Interdependence. World Politics in Transition*. Boston. Toronto; Little, Brown and Co., 1977; Falk J. *On Humane Governance; Towards a New Global Politics*, Cambridge; Polity, 1995; Falk R. *Global civil society and the democratic prospect* U *Global Democracy: key debates* (ed. by Barry Holden), London, Routledge, 2000. P.162-178; Lijphart A. *Reconstructing World Politics: The Emergence of Global Civil Society* // *Millennium*. 1992. № 21(3); Shaw M. *Civil Society: Encyclopedia of Violence; Peace, Conflict*. Vol.I/ L., 1999. P.269-278; Courevtch P. *The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics* // *International Organization*. 1975. (Autumn) Vol, 32. P.88-91; Putnam R, *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games* // *International Organization* (Summer 1988); 427-460.
7. Putnam R, *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games* // *International Organization* (Summer 1988); 427-460.

8. Bogdanov R.G., Kokoshin A. *USA: Information and vneshnyaya politics / Otv. Ed. VI Hantman. - M.: Nauka, 1979. - P. 189.*
9. Hrustalev MA *Course Structure vneshnepolytycheskoho state. Modern Mirovaya politics: Applied analysis / Otv. Ed. AD Bohaturov. - M.: Aspekt Press, 2009. - P. 129-131.*
10. Rourke J. T. *International Politics on the World Stage. – McGraw-Hills / Dushkin Companies, 2003. – p. 267-268.*
11. Witlkopf W. Jr., Kegley Ch. *World Politics. Trend and transformation, Boston, 2001, P, 56.*
12. Burdyak O. V. *Intercommunication of economic and political factors in international relations in the epoch of globalization [Text] : avtoref. diss. ... kand. sciences : 23.00.04 / Burdyak O. V. Olena Victorovna ; Chernivtsi. nac. un-m the name of Yuriy Fedkovicha. are Chernivtsi, 2013. are 20 p.*
13. Kononenko S. V. *Forms of the political science understanding of international relations [Text] : a monograph / Serhij Kononenko; Nac. acad. sciences of Ukraine, State establishment of "Ih-m is an universe. histories of Nac. akad. sciences of Ukraine". - K. : 2012. - 900 p.*
14. Galdjjeva D. V. *The International factors of creation and activity of institutes of political transit : of avtoref. diss. ... kand.. sciences : 23.00.04 / Galdjjeva D. V.; Nac. УН-м of " Odes. urid. akad". it is Odesa, 2014. -18 p.*
15. *Issues of the day of world history: conflicts as constituent of international relations: of 36. sciences. np. / at red. of d-ra icm. sciences, prof. A. I. Kudryachenca; State . establishment of "Ih-m is an universe. histories of Nac. akad. sciences of Ukraine". it is Kyiv : Phoenix, 2014. - 309 p.*
16. Sedlyar U. O. *International approvals in a worldwide policy: theory and practice: monograph / U.O. Sedlyar; Kyiv. nac. un-t the name of Taras Shevchenko, In-t of international relations. it is Mykolaiv: Vyd-vo of ChDU the name of Petro Mohyla, 2013. - 410 p.*

УДК: 94 «1853/1856»

ДІЯЛЬНІСТЬ СЕСТЕР МИЛОСЕРДЯ ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКОЇ ОБЩИНИ ПІД ЧАС КРИМСЬКОЇ ВІЙНИ (1853-1856 рр.)

доктор історичних наук, Ореховський В.О.

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, м. Чернівці

Стаття присвячена першим рокам діяльності одного з найстаріших у світі медичних формувань по наданню допомоги пораненим та хворим під час війни - Хрестовоздвиженській общині сестер милосердя. Автор зосереджує увагу на основних напрямках діяльності сестер під час оборони Севастополя (1854-1855 рр.), оцінює результати їх роботи. Показана роль видатного російського хірурга М.І. Пирогова який керував навчанням та роботою персоналу Хрестовоздвиженської общини.

Ключові слова: Російська імперія, Кримська війна 1853-1856 рр., М.І. Пирогов, Хрестовоздвиженська община сестер милосердя, допомога пораненим і хворим, благодійність.

Ореховский В. О. Деятельность сестер милосердия Крестовоздвиженской общины во время Крымской войны (1853-1856 гг.) / Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Черновцы

Статья посвящена первым годам деятельности одного из старейших в мире медицинских формирований по оказанию помощи раненым и больным во время войны - Крестовоздвиженской общине сестер милосердия. Автор сосредоточивает внимание на основных

направлениях деятельности сестер во время обороны Севастополя (1854-1855 гг.), оценивает результаты их работы. Показана роль выдающегося русского хирурга Н. И. Пирогова, который руководил обучением и работой персонала Крестовоздвиженской общины.

Ключевые слова: Российская империя, Крымская война 1853-1856 гг., Н. И. Пирогов, Крестовоздвиженская община сестер милосердия, помощь раненым и больным, благотворительность.

Orehowskyi W.O. Activity of sisters of mercy of Khrestovozdvyzhens'ka of community in the Crimean war-time (1853-1856) / the Chernivtsi trade and economic institute of the Kyiv national trade and economic university, Ukraine, Chernivtsi

The article is sanctified to the first years of activity of one of the eldest in the world of the medical forming on helping to patients in the war-time - Khrestovozdvyzhens'ka to community of sisters of mercy. An author concentrates attention on basic directions of activity of sisters during the defensive of Sevastopol (1854-1855), estimates their job performances. Shown role of prominent Russian surgeon M.I. Pyrohov, that managed educating and work of personnel of Khrestovozdvyzhens'ka of community.

Keywords: the Russian empire, Crimean war 1853-1856, M.I. Pyrohov, Khrestovozdvyzhens'ka community of sisters of mercy, help to patients, charity.

Вступ. Кримська війна (1853-1856 рр.) являється однією із сторінок військової історії, що була, є і буде предметом цікавості як професійних істориків так і любителів. Пояснення цьому можна віднайти у наступному: війна між Російською імперією, з однієї сторони, та коаліцією у складі Британської, Французької, Османської імперій та Сардинського королівства, з іншого, стала важливою подією не тільки в історії цих країн, але й інших європейських держав. До того ж вона

стала першою масштабною кампанією нової, індустріальної доби. Зростання матеріально-технічних можливостей країн дозволило у надзвичайно стислі строки формувати величезні армії. Наявність залізниць збільшила мобільність військ, покращила умови їх забезпечення. Нарізна зброя обумовила стрімке зростання сили вогню і, разом із тим, багатократно збільшила людські втрати ворогуючих сторін.

Потреби діючих армій викликали сплеск громадської цікавості та допомоги. Війна відкрила широке поле діяльності для благодійності. Особливого поширення набула «участь справою» жіночої частини суспільства, що проявилася у можливості значної кількості бажаючих записатися на курси сестер милосердя і після їх закінчення допомагати хворим та пораненим воїнам. Прикладом такого служіння стала діяльність Хрестовоздвиженської общини сестер милосердя.

Аналіз останніх досліджень. За 160 років, що сплили від часу завершення тієї війни, увагу дослідників привертала різні аспекти останньої. Проте тема сестер милосердя зустрічається досить рідко.

Серед робіт, що з'явилися тут в останні роки слід відмітити монографію Ю.А. Наумової «Поранення, хвороба і смерть: російська медична служба в Кримську війну 1853-1856 гг». На основі залучення значного масиву архівних матеріалів дослідниця робить висновок, що стан медичної служби вказаного періоду не свідчив про її відсталість, «а високі бойові і медичні втрати російської армії і флоту були цілком порівнянні з аналогічними втратами її актуальних і потенційних супротивників. Тому їх не слід відносити до числа головних причин поразки Росії в Кримській війні»[10, с.301]. У кандидатській дисертації тієї ж дослідниці наголошується, що «Недовіра військового начальства до позитивної ролі жінок в допомозі пораненим і хворим на театрі військових дій була здолана самовідданою працею сестер

Хрестовоздвиженської общини та сердобольних вдів з будинків Вдів Санкт-Петербургу і Москви в 1854-1856 роках, внаслідок чого жіноча медична праця стала невід'ємною частиною подальших військових кампаній»[11, с.3].

Заслуговують на увагу «Нариси з історії общин сестер милосердя» А.В. Постернака [14]. У передмові до цієї праці автор визначив наступні завдання свого дослідження : «разом з офіційною інформацією, пов'язаною з датами, статистикою, іменами і т. д., дати опис конкретних ситуацій, в яких опинялися сестри, привести яскраві приклади з їх практики, які могли б характеризувати їх діяльність»[14, с.3].

Свідченням зростання інтересу до історії сестринського руху став і ряд статей, що з'явилися у науковій періодиці. З подібних досліджень варто відмітити роботи А.С. Втулкіної [1], Є.Н. Козловцевої [75], та Ю.А. Наумової [8; 9]. **Актуальність** проблеми спонукала й автора даної статті присвятити увагу цьому питанню.

Метою публікації стало висвітлення та характеристика діяльності сестер милосердя Хрестовоздвиженської общини під час оборони Севастополя (1854-1856 рр.), оцінка результатів їх роботи.

Виклад основного матеріалу. Довгий час служіння сестер милосердя розглядалось як суто «мирна» благодійна діяльність і не передбачала участі останніх у наданні допомоги пораненим та хворим військовим, тим більш безпосередньо на полі бою, хоча Російська імперія у першій пол. XIX ст. постійно була втягнута у різні військові конфлікти.

Першим прикладом участі жіночого персоналу у допомозі пораненим солдатам та офіцерам на театрі бойових дій стала Кримська війна (1853-1856 рр.). відома своїми величезними людськими втратами. Видатний хірург М.І.Пирогов пізніше у своїй

фундаментальній праці «Основи загальної військово - польової хірургії» згадував: «Я ніколи не забуду мого першого в'їзду до Севастополя; це було пізньою осінню у листопаді 1854 року. Вся дорога від Бахчисараю протягом 30 верст була забита транспортами поранених, гарматами та фуражем. Дощ йшов, як з відра; хворі і між ними ампутовані лежали по двоє і по троє на підводі, стогнали і дрижали від сирості; і люди і тварини ледве рухалися у багнюці по коліна; стерво валялось на кожному кроці; з глибоких калюж виринали роздуті животи палих волів та лопалися із тріском; чулись в той же час і крики поранених, і каркання хижих птахів, що цілими зграями зліталися на здобич, і крики змучених погоничів, і віддалений гуркіт севастопольських гармат. Волею-неволею приходилось замислюватись над долею наших хворих; почуття було невтішним. Воно і здійснилося»[7, с.9-10].

Для Кримської кампанії було характерним не тільки значна кількість бойових втрат, але і значне поширення у військах епідемічних захворювань. Правда, виходячи з досвіду російсько-турецьких воєн першої половини XIX ст., командування надало військам, виділеним для бойових дій проти Туреччини медичних і госпітальних засобів у 1,5 рази більше, чим передбачалося військовим законодавством, що було цілком виправдано. Однак, дещо інша ситуація склалася у Криму, де від ран та хвороб у підсумку померла практично третина армії, що в значній мірі було викликано нестачею медичних засобів у перше півріччя оборони Севастополя [11, с.24-25].

Ситуацію погіршували і досить примітивні засоби лікування, що були в розпорядженні медицини того періоду, а також загальна недовіра серед військового командування до праці залежного від них медичного персоналу та до військової медицини. Набула поширення думка, що «...захворілих у полку стало багато з тих пір, коли

розплодилися в ньому багато медиків; що Суворов не знав їх і тому перемагав; що армія не армія, якщо її пестити і саджати на ліки; що люди хворіють від бездіяльності, а головне, що медики не лікують, а морять солдат; що хворі тільки й залишаються в живих, поки не потраплять до їх рук, і що медики є небезпечними для духу армії своїм вільнодумством» [9, с.395].

У англо-французьких військах, що стали облоговим табором під Севастополем, ситуація була нічим не кращою. За зиму 1854-1855 рр. у французів помирає від ран та хвороб 12% від загальної кількості прийнятих до госпіталів та лазаретів. В англійців ще більш померлих: 23% (поступило до медичних закладів 47 794 чоловіки). Наступної зими картина помітно змінюється. У французів вмирає кожен п'ятий з 106 634, що опинилися на лікарняному ліжку, а у англійців зареєстровано 606 смертей з 27 384 поранених та хворих – всього біля 2%. Такий низький відсоток померлих став результатом діяльності Флоренс Найтінгел (1820-1910) – англійської медичної сестри, яка організувала санітарний заклад у період Кримської війни. Вона ж створила і систему підготовки середнього та молодшого персоналу у Великобританії. Досвід кампанії був узагальнений нею у працях «Замітки про сестринську справу» та «Замітки про госпіталі» [15, с.126].

З російської сторони, ситуацію, що склалась вирішила виправити велика княгиня Олена Павлівна. Її зусиллями була заснована Хрестовоздвиженська община сестер милосердя; їх призначення полягало в догляді за пораненими та хворими воїнами. Перед тим, як розпочати виконання своїх обов'язків, волонтерки повинні були пройти спеціальний курс навчання. Представниці різних верств суспільства навчалися сестринській справі у клініках та лікарнях. Після здачі іспитів вони давали присягу [4].

Нове починання у вищих колах Росії було зустрінуте досить скептично. Так, головнокомандуючий російськими військами в Криму, О.С.Меньшиков висловив М.І. Пирогову сумнів в тому, «... чи буде сенс у сестрах, чи не прийдеться відкривати після їх приїзду до госпіталю нове відділення»[2, с.4], а після прибуття останніх до Сімферополя заявив: «Я побоююсь, щоб цей інститут не збільшив би чисельності наших сифілітиків»[13, с.192].

Однак сама дійсність показала всю безпідставність упередження про непридатність жіночої праці у ході військових дій.

У жовтні 1854 р. Пирогов із загоном лікарів виїхав до Криму. Безпосередньо із ним був відправлений перший загін сестер милосердя Хрестовоздвиженської общини (І відділення) у складі 28 чоловік. Пізніше, окрім сестер милосердя, імператрицею Марією Олександрівною до Криму були відправлені сердобольні удови, які також були надані у розпорядження Пирогова [7, с.8].

Шлях був довгим та виснажливим. Від Петербургу до Москви по залізниці. Від Москви до Тули і далі: Орел, Курськ – на тарантасах, які, траплялось, перекидались під час руху. Часто у дорозі сестри отримували серйозні травми. Потім коней змінили воли. А при виїзді з Перекопу сестер везли вже верблюди. І так до самого Сімферополю. Про прибуття на чергову станцію сестра Олександра Прунська згадувала наступне: «Увійшовши до саклі, деякі сестри, у брудних чоботях, усі заліплені багнюкою, як були у дорозі, полягали на підлогу, а я, вже будучи хворою на лихоманку, не могла лягти на сиру землю і тому влаштувалася на лавці»[4].

Вся маса поранених відправлялась з Севастополя головним чином до Сімферополя, що був вузловим пунктом усіх доріг, які йшли з обложеного міста. Госпітальних приміщень у Сімферополі не вистачало на величезну кількість поранених і останні були розміщені у

залишених державних будівлях і приватних домах. Позбавлені майже усілякого догляду, без матраців та чистої білизни вони являли собою жахливу картину. Для того, щоб впорядкувати положення, Пирогов залишив першу партію сестер у Сімферополі для догляду за пораненими та хворими [7, с.11]. Досить швидко сили сестер, які ще не звикли до такої ступені навантажень були остаточно виснажені, до того ж вони страждали від «...руйнівного впливу епідемічних хвороб, що панували тут»[12, с.31-32].

Місце їх зайняли сердобольні удови (60 чоловік), які приблизно у цей же час (грудень 1854 р.) прибули до Сімферополя прибули з Петербургу та Москви. Це була суттєва підтримка у роботі хрестовоздвиженських сестер. За словами сучасник, удів «...можна було побачити у палаті із хворими, у аптеці із ліками, у кухні, контролюючими приготування їжі, на складі, за розподілом білизни, бинтів та корпії; у Комітеті поранених, за сортуванням і отриманням виплат та пожертвувань; у транспорті, проводжаючими хворих, які перевозились з одного госпіталю в інший». Удови писали пораненим листи додому, допомагали лікарям на перев'язках, і у цілому, не дивлячись на відсутність спеціальної медичної освіти, займались важливим «морально-духовним лікуванням»[14, с.66].

Після першої групи сестер Хрестовоздвиженської общини до Криму відправилась друга. Добравшись до Сімферополя, вона застала попередню практично всю у тифозній гарячці. Однак на сестер чекали там, де йшли бої. Тому наказ від М.І. Пирогова – тим, хто у змозі, негайно відправлятися до Севастополя – був виконаний одразу ж після отримання [4].

У січні 1855 р. цей загін (другий) прибув до Севастополя. Він зайнявся виконанням найбільш важкої задачі: нічні та денні чергування на головному перев'язочному пункті і у тимчасовому військовому

госпіталі, що був розташований на Миколаївській батареї та у приватних будинках міста. У кожному медичному закладі Пирогов розділив сестер на три групи: медичні сестри, аптекарські сестри та сестри-господарки. Медичні сестри допомагали лікарям при операціях та перев'язках, а також спільно із фельдшерами готували перев'язочні засоби. Аптекарські сестри готували необхідні медикаменти, спостерігали за роздачею ліків та контролювали діяльність фельдшерів. Сестри-господарки слідкували за чистотою білизни і взагалі за утриманням хворих [12, с.32-33].

У зв'язку із великим напливом поранених М.І. Пироговим було запроваджено їх сортування. Останні були розділені на 4 категорії:

- Першу групу складали смертельно поранені, безнадійні, якими опікувався священик та сестри милосердя. Вони намагались полегшити їх передсмертні муки.

- До другої категорії входили поранені, що потребували невідкладної оперативної допомоги тут же на перев'язочному пункті. Оперувало до трьох чоловік одночасно: один лікар слідкував за пульсом хворого у момент подачі наркозу, другий – затискав артерії, а третій робив операцію. Зупинкою кровотечі займалися інші асистенти. Чотири санітари забирали прооперованого та приносили наступного. Таким чином, М.І. Пирогов та чотирнадцять лікарів приблизно за 7 годин робили 100 ампутацій, що дозволяло за півтори доби надати допомогу біля 600 військовим.

- Третя категорія складалася із тих поранених, яких можна було оперувати наступного дня або пізніше. Ці поранені відправлялися до госпіталю.

- Нарешті, четверта категорія включала легкопоранених, яких перев'язували і відправляли до військових частин [7, с.15; 13, с.182-184].

Очевидець цих нововведень, звертаючись до приятеля, вигукнув: «Ви підіть на головний перев'язочний пункт...там Пирогов: коли він робить операцію, треба стати на коліна»[14, с.73].

Дійсно, віра у хірурга серед солдатів була безмежною. Дійшло до того, що на перев'язочний пункт вони принесли товариша без голови, втішаючись думкою, що «...пане Пирогов як-небудь прив'яже. Людина-то дуже хороша!»[14, с.73].

Завдяки такій системі справа допомоги стала більш організованою та дієвою.

У тому ж січні прибуло до Севастополю і третє відділення сестер милосердя Хрестовоздвиженської общини. Воно 6 днів надавало допомогу пораненим у Північній стороні міста, а пізніше перебралось до Південної. І, нарешті, у березні прибули сестри 4-го відділення. Вони повинні були допомагати пораненим на Корабельній стороні та на Михайлівській батареї [12, с.33-34].

Всього же під час Кримської війни Хрестовоздвиженською общиною було відправлено на театр бойових дій 120 сестер. В основному це були представниці вищих верств та інтелігенції. 17 з них загинуло при виконанні свого обов'язку, 4 отримали поранення [3, с.38].

Крім сестер Хрестовоздвиженської общини та згаданих вище сердобольних удів з Московського та С.Петербурзького удов'їх домів допомогу пораненим солдата та офіцерам у Кримській кампанії надавали і сестри інших общин.

Так, у серпні 1855 р. десять сестер милосердя Нікольської общини відправились до Криму разом із сердобольними удовами Їх загін супроводжував колишній поліцмейстер Удов'його дому майор Гераков. Імператриця Олександра Федорівна, відряджаючи сестер на війну, вручила їм нагрудні хрести на зеленій стрічці [5, с.145-146].

На початку 1856 р. в госпіталі Південної армії відправився ще один загін з шести сестер Нікольської общини. На цей раз вони, вірогідно, працювали спільно із сестрами Хрестовоздвиженської общини під керівництвом М.І. Пирогова [5, с.146].

Перший досвід участі сестер милосердя у наданні допомоги пораненим безпосередньо на театрі військових дій був досить успішним. Добре підготовлені в професійному відношенні, виключно добросовісні, вони працювали під кулями, обстрілом, викликаючи подив та захоплення у лікарів-чоловіків і захисників Севастополя.

В одному з донесень М.І. Пирогова з Севастополю були такі слова: «Не можна не дивуватися їх ...істинно стоїчній самовіддачі. Найменше бажання страждальців, навіть забаганки їх, виконувались самим належним чином... З тридцяти п'яти сестер першої групи дві померли, а чотирнадцять лежать хворими»[4].

Статський радник Мансуров доповідав про геройський вчинок сестри К.М. Бакуніної. Під час обстрілу у госпіталі виникла паніка, але сестра відмовилась покинути госпітальні палати, поки там залишається хоча б один хворий. Донесення завершувалось фразою: «На щастя, дотрималась свого слова і залишилась живою». Сестра Ланська прохала, як милості, дозволити їй залишитись з пораненими, якщо не буде можливості їх вивезти: Миколаївську батарею, де був розташований їх бастіон, ось-ось могли підірвати [4].

На згадку подвигу сестер для них була запроваджена бойова нагорода – нагрудний позолочений хрест, яким удостоїли 158 сестер, а 68 сестер милосердя – солдатською медаллю «За оборону Севастополя»[6].

Висновки. Кримська війна 1853-1856 рр. стала однією з найбільш несприятливих у санітарному відношенні. Особливо вражали не стільки бойові втрати діючих армій, скільки чисельність жертв епідемії

тифу та холери. За підрахунками відомого радянського демографа Б.Ц. Урланіса з 309 тис. загиблих у цій кампанії – 214 тис. склали не бойові втрати [16, с.354]. Все це з небувалою силою загострило проблему догляду за пораненими та хворими. І саме у цій царині з найбільшою силою проявилася громадська ініціатива.

Війна поклала початок особливому явищу в історії медичного забезпечення бойових дій. Саме тут, по суті, вперше жінки здійснюють догляд за пораненими та хворими безпосередньо на театрі бойових дій. В Російській імперії таким формуванням стала Хрестовоздвиженська община сестер милосердя. Під керівництвом М.І. Пирогова вони не тільки допомагали лікарям врятувати життя багатьом тисячам поранених військових, але і позначили новий напрям в області військової медицини - введення приватної допомоги на війні і жіночого догляду за пораненими.

Література:

1. Втулкина А.С. Роль Крестовоздвиженской общины сестер милосердия в годы Крымской войны 1854-1856 гг./ А.С. Втулкина // Вестник науки и образования. – 2016. - № 4(16). – С. 30-32.
2. Иваницкий-Василенко С.М. Киевская Мариинская община сестер милосердия: Исторический очерк / С.М. Иваницкий-Василенко. - Киев: Тип. А.И. Гроссмана, 1913. – 101с.
3. Иванова Ю.Н. Женщины в истории русской армии / Ю.Н.Иванова //Военно-исторический журнал.-1992. -№3. – С.36-39.
4. Ковалева Н.М. Сестры милосердия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.owl.ru/content/womplus/p51321.shtml>.
5. Козловцева Е.Н. Деятельность московских общин сестер милосердия во второй половине XIX – начале XX веков / Е.Н. Козловцева // Вестник Православного Свято-Тихоновского

гуманитарного университета. – Серия «История. История Русской Православной Церкви». – 2004. - № 3. – С.137-159.

6. Костина Е.Ю. История социальной работы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://window.edu.ru/resource/961/40961/files/dvgu082.pdf>.

7. Малис Ю.Г. Н.И. Пирогов в Севастополе. Исторический очерк. /Севастопольские письма Н.И. Пирогова 1854-1855. Под редакцией и с примечаниями Ю.Г. Малиса. – С.-Петербург, Типография М. Меркушева, 1907. – 231 с. – С.3-28.

8. Наумова Ю.А. Медицинские средства и потери русских войск в Крымскую войну /Ю.А. Наумова // История военного дела: исследования и источники. - 2012. — Т. I. — С. 354-377.

9. Наумова Ю.А. Ранение, болезнь и смерть как элементы повседневности русских войск в Крымскую войну /Ю.А. Наумова // Русский Сборник. Исследования по истории России XIX-XX вв. - Т.7. - М., 2009. С.367-402.

10. Наумова Ю.А. Ранение, болезнь и смерть: русская медицинская служба в Крымскую войну 1853–1856 гг. / Ю.А. Наумова. - М.: Regnum; Модест Колеров (Ярославль: МТК press), 2010. - 320 с.

11. Наумова Ю.А. Русская медицинская служба в Крымскую войну 1853-1856 гг. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук /Ю.А. Наумова. – М., 2009. – 26 с.

12. Пирогов Н.И. Исторический обзор действий Крестовоздвиженской Общины сестер попечения о раненых и больных в военных госпиталях в Крыму и в Херсонской губернии с 1 декабря 1854 по 1 декабря 1855. /Севастопольские письма Н.И.Пирогова 1854-1855. Под редакцией и с примечаниями Ю.Г.

Малиса. – С.-Петербург, Типография М.Меркушева, 1907. – 231 с. – С.31-52.

13. Пирогов Н.И. Письмо к К.К. Зейдлицу / Севастопольские письма Н.И.Пирогова 1854-1855. Под редакцией и с примечаниями Ю.Г. Малиса. – С.-Петербург, Типография М.Меркушева, 1907. – 231 с. – С.175-196.

14. Постернак А.В. Очерки по истории общин сестер милосердия / А.В. Постернак. – М.: Изд-во «Свято-Димитриевское училище сестер милосердия», 2001. – 304 с.

15. Тархановский В.А., Тютюнник В.М. / В.А. Тархановский, В.М. Тютюнник // Анри Дюнан – великий альтруист // Наука и технологии в промышленности. – 2011. - №3. – С.126-127.

16. Урланис Б.Ц. Войны и народонаселение Европы: людские потери вооруженных сил европейских стран в войнах XVII – XX вв. (Историко-статистическое исследование) / Б.Ц. Урланис. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 565 с.

References:

1. Vtulkina A.S. Rol Krestovozdvizhenskoy obschinyi sester miloserdiya v godyi Kryimskoy voynyi 1854-1856 gg./ A.S. Vtulkina // Vestnik nauki i obrazovaniya. – 2016. - № 4(16). – S. 30-32.

2. Ivanitskiy-Vasilenko S.M. Kievskaya Mariinskaya obschina sester miloserdiya: Istoricheskiy ocherk / S.M. Ivanitskiy-Vasilenko. - Kiev: Tip. A.I. Grossmana, 1913. – 101s.

3. Ivanova Yu.N. Zhenschinyi v istorii russkoy armii / Yu.N.Ivanova //Voenno-istoricheskiy zhurnal.-1992. -№ 3. – S.36-39.

4. Kovaleva N.M. Sestryi miloserdiya. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.owl.ru/content/womplus/p51321.shtml>.

5. Kozlovitseva E.N. Deyatelnost moskovskih obschin sester miloserdiya vo vtoroy polovine XIX – nachale XX vekov / E.N. Kozlovitseva // Vestnik

Pravoslavnogo Svyato-Tihonovskogo humanitarnogo universiteta. – Seriya «Istoriya. Istoriya Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi». – 2004. - № 3. – S.137-159.

6. Kostina E.Yu. *Istoriya sotsialnoy raboty. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: [http:// window.edu.ru/resource/961/40961/files/dvgu082.pdf](http://window.edu.ru/resource/961/40961/files/dvgu082.pdf).*

7. Malis Yu.G. N.I. Pirogov v Sevastopole. *Istoricheskiy ocherk. /Sevastopolskie pisma N.I. Pirogova 1854-1855. Pod redaktsiey i s primechaniyami Yu.G. Malisa. – S.-Peterburg, Tipografiya M.Merkusheva, 1907. – 231 s. – S.3-28.*

8. Naumova Yu.A. *Meditsinskie sredstva i poteri russkih voysk v Kryimskuyu voynu /Yu.A. Naumova // Istoriya voennogo dela: issledovaniya i istochniki. - 2012. — T. I. — S. 354-377.*

9. Naumova Yu.A. *Ranenie, bolezni i smert kak elementy povsednevnosti russkih voysk v Kryimskuyu voynu /Yu.A. Naumova // Russkiy Sbornik. Issledovaniya po istorii Rossii XIX-XX vv. - T.7. - M., 2009. S.367-402.*

10. Naumova Yu.A. *Ranenie, bolezni i smert: russkaya meditsinskaya sluzhba v Kryimskuyu voynu 1853–1856 gg. / Yu.A. Naumova. - M.: Regnum; Modest Kolerov (Yaroslavl: MTK press), 2010. - 320 s.*

11. Naumova Yu.A. *Russkaya meditsinskaya sluzhba v Kryimskuyu voynu 1853-1856 gg. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata istoricheskikh nauk /Yu.A.Naumova. – M., 2009. – 26 s.*

12. Pirogov N.I. *Istoricheskiy obzor deystviy Krestovozdvizhenskoy Obschiny sester popecheniya o ranenih i bolnyih v voennyih gospitalyah v Kryimu i v Hersonskoy gubernii s 1 dekabrya 1854 po 1 dekabrya 1855. /Sevastopolskie pisma N.I.Pirogova 1854-1855. Pod redaktsiey i s primechaniyami Yu.G.Malisa. – S.-Peterburg, Tipografiya M.Merkusheva, 1907. – 231 s. – S.31-52.*

13. *Pirogov N.I. Pismo k K.K.Zeydlitsu / Sevastopolskie pisma N.I.Pirogova 1854-1855. Pod redaktsiei i s primechaniyami Yu.G.Malisa. – S.-Peterburg, Tipografiya M.Merkusheva, 1907. – 231 s. – S.175-196.*
14. *Posternak A.V. Ocherki po istorii obschin sester miloserdiya / A.V. Posternak. – M.: Izd-vo «Svyato-Dimitrievskoe uchilische sester miloserdiya», 2001. – 304 s.*
15. *Tarhanovskiy V.A., Tyutyunnik V.M. / V.A.Tarhanovskiy, V.M.Tyutyunnik //Anri Dyunan – velikiy altruist // Nauka i tehnologii v promyshlennosti. – 2011. - № 3. – S.126-127.*
16. *Urlanis B.Ts. Voynyi i narodonaselenie Evropy: lyudskie poteri vooruzhennyih sil evropeyskih stran v voynah XVII – XX vv. (Istoriko-statisticheskoe issledovanie) / B.Ts.Urlanis. – M.: Sotsekgiz, 1960. – 565 s.*

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК 392.51:398.838

КРИТЕРІЇ ПОДІЛУ СТРУКТУРИ ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДІВ

кандидат філологічних наук, доцент, Кухаренко О.О.

Харківська державна академія культури, Україна, м. Харків

На основі запропонованої автором структури поділу традиційного обрядового весільного циклу на етапи, малі цикли окремих обрядів і епізоди відкривається широка перспектива для подальших досліджень. Розглядаються критерії членування циклу й кожного обряду на епізоди: новорівневий або узагальнюючий повтор події, матеріально-духовна метаморфоза персонажів сакральної дії, зміна сакрального хронотопа, принцип постійного оновлення. У

зв'язку з указаними критеріями, досліджуються композиції малих циклів і етапів переходу, що дає можливість поділу обрядів на епіцентричні та ексцентричні.

Ключові слова: українське весілля, обрядовий цикл, структурні дослідження, обряди переходу, критерії поділу.

Кухаренко А.А. Критерии деления структуры свадебных обрядов / Харьковская государственная академия культуры, Украина, Харьков

На основе предложенной автором структуры разделения традиционного обрядового свадебного цикла на этапы, малые циклы отдельных обрядов и эпизоды открывается широкая перспектива для дальнейших исследований. Рассматриваются критерии членения цикла и каждого обряда на эпизоды: новоуровневый или обобщающий повтор события, материально-духовная метаморфоза персонажей сакрального действия, изменение сакрального хронотопа, принцип постоянного обновления. В связи с указанными критериями, исследуются композиции малых циклов и этапов перехода, что позволяет разделить обряды на эпицентрические и эксцентрические.

Ключевые слова: украинская свадьба, обрядный цикл, структурные исследования, обряды перехода, критерии деления.

Kukhareenko O.O. Criteria for division of the wedding rite structure / Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine, Kharkiv

Based on the proposed by the author structure of division of a traditional ritual wedding cycle into stages, small cycles of separate rites and episodes, wide prospect for further research is opened. The criteria for division of cycle and each rite into episodes are considered: new-level or generalizing repetition of the event, material and spiritual metamorphosis of characters of sacred action, change of a sacred chronotope, principle of

constant renewal. Due to the said criteria, compositions of small cycles and stages of transition are studied that enables to divide the rites into epicentric and eccentric.

Key words: Ukrainian wedding, ceremonial cycle, structural study, rites of transition, criteria of division.

Постановка проблеми. Українське весілля з точки зору структурного методу дослідження має значні перспективи для студіювання як у дедуктивному напрямку, так і в зворотному індуктивному. Для того й іншого існує нагальна необхідність зупинитися на критеріях членування циклу й кожного обряду на епізоди – найменші складові одиниці обрядової дії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стаття є своєрідним продовженням попередньої публікації [3], оскільки демонструє нові можливості для дослідження весільних обрядів за допомогою створеної автором структури обрядового циклу.

Мета дослідження: дослідити критерії поділу структури циклу обрядів традиційного українського весілля на епізоди як складові частини кожного обряду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новітня структура обрядового циклу українського весілля складається з певної послідовності епізодів кожного конкретного обряду й є поліелементною або поліепізодною. Критеріями членування складових частин на менші структурні одиниці – епізоди – слід тлумачити наступні ознаки: 1) новорівневий, узагальнюючий повтор події; 2) матеріально-духовна метаморфоза персонажів сакральної дії; 3) зміна сакрального хронотопа; 4) принцип постійного оновлення. Саме наявність цих рис, або однієї з них означають перехід від одного епізоду до іншого у

межах переходу від однієї складової частини до іншої. Розглянемо окремо кожну з указаних ознак.

Уже перші епізоди, що являють собою пролог до сакральної дії, дають нам зразок повторів, якими наповнене все дійство обрядового циклу. Перший і третій епізоди прологу містять основоположні перемовини, котрі ведуть до досягнення згоди й розкручування подальших ритуальних дій. У третьому епізоді отримуємо повтор із дзеркальним відображенням подій першого епізоду, але в іншому часо-просторі. Коли подальші дії, завдяки згоді сторін, стають можливими, вони надають достатньо прикладів повторів: у одному випадку це паралельне віддзеркалення подій у двох помешканнях одночасно, в іншому – зі зміщенням не лише простору, а й часу.

Пролог великого весільного циклу є своєрідною передумовою до основного обрядового дійства. Оскільки відмова дівчини означає відхилення майбутньої дії, пролог може не дістати значення сакрального вводу до дії. Поруч з цим, пролог (хоча є вступом до сакральної дії), в ньому відбувається набирання сакральних обертів, сакральної сили щодо розвитку майбутніх подій; зокрема, в пролозі відбувається стягування потенційних персонажів.

Безумовно, найвищим етапом розвитку дії, а саме кульмінаційним моментом є сакралізований ритуал сватання, під час якого виявлення згоди потенційно роблять можливими подальші ритуальні дії. Йдеться про заручини, котрі часто відбувалися одразу після обряду сватання чи в найближчий час після нього.

Зміна хронотопа є основним показником близьких за змістом обрядових дій: перемовини відбуваються спочатку в помешканні парубка, потім – у дівки; в обох випадках – це перемовини з батьками. У обряді торочин віддзеркалення набуває ще й іншого значення. Обряд проходить одночасно в різних місцях: наречений запрошує друзів, а в

той же час наречена запрошує дружок. Це ознаки симультанної дії. Перші збираються вдома в нареченого, другі – в нареченої. Така ситуація дає можливість висунути припущення, що дружки й дріжки є двійниками нареченого й нареченої. Тобто весільна дія охоплює двійникові втілення чоловічого й жіночого начал.

Віддзеркалення не завжди вимагає часової єдності, тому до даної функції слід віднести епізоди, котрі є відображенням одного з іншим, хоча й належать різним обрядам: на сватання й заручини посланці парубка йдуть до дівки, а на розглядини родичі нареченої відправляються до нареченого; понеділок після весілля гості проводять переважно в чоловіка, а вівторок, який пов'язаний з обрядом перезви, – в батьків дружини.

Оскільки парубок кілька разів протягом кількох днів навідує дівку, такий прихід слід розглядати як грань внутрішнього циклу, яка являє собою поліетапну обрядову дію. При цьому прихід парубка є константою, на відміну від мобільних дій, які можливо змінювати та варіювати в часі й просторі. Приміром, заручини можуть відбуватися, як у день сватання, так і наступного дня й через кілька днів; розглядини й торочини взагалі не закріплені за певним днем і єдина до них вимога, щоб обряди відбулися до початку наступних обрядів; бгання короваю може проводитися як у п'ятницю, так і в суботу. Натомість константа є незмінним чинником, як і послідовність подій та обрядів в середині ритуального циклу. Однією з таких констант є прихід головної дійової особи чоловічої статі до помешкання судженої.

Вперше під час виконання обряду парубок приходить до дівки перед заручинами, вдруге – на торочини, втретє – під час обряду дівич-вечора, вчетверте – перед вінчанням і вп'яте – щоб викупити та забрати молоду. Те, що кожен наступний прихід являє собою одну й ту саму дію, але на якісно вищому рівні, доводить факт набуття

персонажем нового статусу: вперше він приходить парубком у якого немає жодного підтвердження прав на дівку, вдруге – він уже наречений, котрий отримав хустку як свідоцтво певних домовленостей, він уже ночував у нареченої, втретє – приходить з друзками, котрі, як уже зазначалося, являють собою двійників нареченого й уособлюють чоловіче начало; а дружка пришиває йому до шапки квітку, що також підтверджує його статус і право. Отже функції від одного приходу до іншого розширюються. Остаточний п'ятий прихід здійснюється вже в статусі молодого, що свідчить про остаточне й повне право на молоду – оскільки всі процедури дотримані, тому залишається лише викупити й забрати її.

Слід відзначити ще одну деталь: протягом проведення обрядового циклу парубок навідує дівку в різних статусах п'ять разів, але ці відвідини є тимчасові, оскільки він завжди повертається додому. Натомість молода приходить до помешкання молодого лише раз, перед обрядом комори, але назавжди. Це та принципова різниця, що розділяє представників антиномій – чоловічого й жіночого начал.

Не можна не звернути увагу на повторюваність переважної більшості епізодів, при цьому кульмінаційні епізоди обрядів завжди залишаються неповторюваними й ексклюзивними. Самі такі епізоди відображають суто ритуальні сакральні дії, до яких слід віднести подію сватання з традиційними задачами і текстами персонажів, оглядини господарства батьків парубка, торочини рушників нареченою з друзками, випікання короваю, пришивання квітки до шапки нареченого, вінчання, викуп і прощання молодої, приїзд її до свого нового помешкання, представлення доказу цнотливості, обряд перейми, презву.

Структура розподіляє дію на кульмінаційні епізоди, що є головними, сакральними й неповторюваними, та допоміжними, які

повторюються як всередині кожного обряду, так і в різних обрядах циклу. Слід зазначити, що прологи великого циклу та циклу весільних обрядів не мають кульмінаційних моментів; їхню основу становлять ті самі повтори, що лежать в основі всіх інших епізодів.

За виключенням кульмінаційних епізодів, усі інші є допоміжними, оскільки являють повтори запросин, приходів і повернень, рад і домовленостей, гостин, гулянь і танців, благословень розпорядників обрядів, обдарувань і пошанувань сакральних предметів – діжі, столу. Щоб переконатися в цьому твердженні, слід згрупувати всі епізоди обрядів за вказаними повторами, що також передбачено в структурі. У результаті такого групування отримуємо 9 різновидів повторів: 1) домовленості; 2) запросини; 3) приходи й повернення; 4) гостини; 5) пошанування сакральних предметів; 6) благословення; 7) гуляння; 8) ночування; 9) обдаровування. При цьому на вказані 9 груп розкладаються всі без виключення епізоди; існують, навіть, такі, що об'єднують в собі два елемента.

Повністю приймаючи тезу Геннепа, що будь-який обряд означав перехід із одного соціального стану до іншого [1, с. 9], доповнимо її тим, що весільний цикл обрядів призначений виконати не один, а принаймні три переходи. Парубок і дівка після сватання та заручин здійснюють перший перехід і стають нареченим і нареченою. Такий соціальний стан і таке найменування використовувалися до самого дня весілля, а саме до обряду вінчання, після чого наречену іменували молодою, а нареченого – молодим. Але й цей статус був тимчасовим, оскільки під час весілля молоде подружжя набувало нового стану – дружини й чоловіка. Цей перехід відбувався десь між розпусканням коси молодої та обрядом комори. Вірогіднішим є перший варіант, хоча можливо припустити, що колись це могли бути елементи одного й того ж обряду. Вказані метаморфози означають, що існують підстави наполягати на

потрійній зміні архетипів: парубок – наречений – молодий – чоловік, дівка – наречена – молода – жінка. Це є важливими змінами на шляху досягнення молодими людьми певних соціальних статусів [4, с. 88].

Таким чином, весь весільний цикл розподіляється на чотири етапи в залежності від зміни статусів головних осіб обряду, що являє собою ініціацію персонажів, а також зміну такого важливого елемента як сакральний аперитив або ім'я-функція, коли зі зміною статусу, міняються не лише сакральні імена, а й функції дійових осіб. Слід звернути увагу на ономотологічні зміни назв персонажів, що втягуються до обрядової дії. До першого переходу головні персонажі іменуються так, як практично всі їхні ровесники, що входять до складу молодіжної громади, – парубок і дівка. Але після набуття сакральних обертів, під час обряду заручин і першого переходу відбувається зміна імен-функцій – наречений і наречена. Таке найменування означає, що вони вже призначені (наречені) один одному і в найближчому майбутньому мають стати подружжям. Обрядові імена-функції головних осіб під час сакральної весільної дії мають один корінь: наречений – наречена, молодий – молода, на відміну від тих, що використовуються до обряду та після нього: парубок – дівка, чоловік – жінка (дружина). Саме наявністю схожих імен відрізняється обрядова сакральна дія від профанного часу до й після ритуалу [5, с. 225].

Подібні трансформації відбуваються з найменуваннями інших учасників, а саме однолітків, ровесників, які залучаються до обряду й становлять не лише двійників головних персонажів, а й змінюють імена «парубків» і «дівок» на «дружків» і «дружок», які також є однокореневі. І лише під час виходу з сакрально-обрядової дії, під час розгортання післявесільного обрядового циклу, що приходився на понеділок і вівторок, дружки й дріжки знову набувають попередніх статусів парубків і дівчат, а головні дійові особи стають чоловіком і

жінкою. В тому й іншому випадках імена персонажів перестають мати спільні риси, натомість вони суттєво відрізняються. Таким чином, однаковий корінь у найменуваннях представників різних статей є свідченням їхньої приналежності до обрядової дії; перед входженням до неї й після виходу нічого подібного не спостерігається.

Весільний обрядовий цикл, не зважаючи на свою яскраво виражену цілісність, не може використовувати континуальний (безперервний) хронотоп, бо обряди його розподілені в часі від кількох днів до кількох тижнів. Тому ритуальна дія всього циклу базується на дискретному хронотопі, а ще точніше на пунктирності сакрального хронотопа розділеного вторгненнями профанного часу й простору.

Весільна дія починається з перемовин парубка з батьками, котрі відбуваються в їхньому помешканні. Це є початковим, відправним хронотопом, а далі поширюється на помешкання дівки, при цьому не лише розширюється часо-простір, а до дії втягуються все нові й нові персонажі. Розширення сакрального хронотопа здійснюється від епізоду до епізоду, від обряду до обряду. Коли мати з дочкою (родичка або сваха) йдуть від хати парубка до батьків дівки, в схемі обрядової структури це позначено $A - B$, де A – помешкання парубка, а B – помешкання дівки. Коли переговорникам вдається досягти згоди, відбувається подальше розширення хронотопа одночасно із залученням нових персонажів як з одного, так і з другого боку: хати сватів (свати) – хати сусідів (сусіди), житла дружків (дружки) – житла дружок (дружки), помешкання каравайниць A (каравайниці парубка) – помешкання каравайниць B (каравайниці дівки). Напередодні обряду весілля розширення відбувається за рахунок скликання гостей; у даному випадку розширюється хронотоп, залучаються нові й потенційні персонажі, але всі вони суворо регламентовані: одна група

представляє команду нареченого, інша – нареченої; при цьому вони ніяким чином не змішуються до закінчення весілля.

Після того, як дівка дала згоду на шлюб із парубком, помешкання її батьків стало головним місцем подальшої дії – сакральним центром. А оскільки сакральний центр не може залишатися порожнім, там постійно має хтось перебувати, навіть тоді, коли молоді відправляються на вінчання до церкви, в помешканні залишається мати молодої – двійник, який заміщає головну особу обряду.

Хронотоп продовжує розширюватися, нові персонажі й далі втягуються й залучаються до ритуальної дії. Під час торочин долучається практично все село, а в день весілля – й церква. Пунктиром вводяться досить пізні християнські нашарування. Це є процесом сакралізації реального світу під час проведення ритуальних дій: профане перетворюється на сакральне, що являє собою ще одну метаморфозу ритуалу. Коли наречені відвідують церкву, там також діють нові персонажі; під час весільних обрядів до дії включаються й обіграються ворота – сакральна будівля в садибі молодої, й комора в господарстві молодого.

При цьому слід зазначити, що «освоєння» нового місця для простору обряду відбувається поступово та з чітко визначеною послідовністю. Приміром, садибу дівки спочатку відвідують старости; потім парубок, під час заручин, із родиною й одним дружком; далі, на торочини, – з гуртом друзів; а під час весілля – з усім весільним поїздом. Те ж саме можемо спостерігати при залученні до сакральної дії помешкань друзів, дружок, гостей. Спочатку їх відвідує наречений або наречена, а в кінці обрядового циклу всі гості, перевдягнені на традиційних персонажів, ідуть до жител учасників обряду, щоб побешкетувати, завдати певної шкоди, впіймати та забрати з собою курку чи півня. На той час (мається на увазі обряди понеділка й

вівторка), що належить післявесільному обрядовому циклу, гості припиняють суворо регламентуватися та представляти одну з двох команд – молодого чи молодої. Після того, як відбувся останній перехід головних дійових осіб у статус чоловіка й жінки, гості стають єдиним цілим і більше не належать жодній з визначених груп. Завдяки цьому існування антагоністичних груп припиняється й натомість виникає одна загальна команда гостей у ритуалах післявесільного обрядового циклу.

Таким чином, необхідно зазначити, що обряди переходу стосуються не лише головних дійових осіб, а й усіх персонажів, які беруть участь в обрядових діях. Так односельці, втягуючись до дії, перетворюються на сватів і гостей, що належать чітко визначеним групам; представники загальної молодіжної громади з парубків і дівок – на дружків і дружок нареченого (молодого) й нареченої (молодої). Але останній перехід, що відбувається під час обряду розплетення коси, всіх знову повертає до первинних соціальних статусів.

Окрім розгляду останнього критерію, що являє собою принцип постійного оновлення, зупинимось на тісно пов'язаній із ним композиції малих циклів і етапів переходу. Кульмінація або епізод головної сакральної дії може становити собою як епіцентр (принцип золотої середини) певного обряду, так і ексцентр, коли композиційна структура зміщує головний епізод ближче до початку або завершення. Виходячи з цього епіцентричними обрядами слід вважати бгання короваю (6), дівич-вечір (7), вінчання (9), викуп (10), приїзд молодої (12), обряд комори (13), понеділкування (14), обряд перейми (15), Perezva (16); а ексцентричними – сватання (2), заручини (3), розглядини (4), торочини (5), розплітання коси (11) [2, с. 23–25]. При цьому слід вказати, що весільний обрядовий цикл (8–13) складається переважно з епіцентричних обрядів; єдиним виключенням є лише прощання молодої, де кульмінаційний епізод із розпусканням коси започатковує

весь обряд. Епіцентричним є й післявесільний цикл, де всі три обряди (14–16) мають кульмінацію в центрі сюжету. Ексцентричні обрядові сюжети притаманні лише довесільному циклу (1–7), де з шести сюжетів у чотирьох кульмінаційний епізод зміщений у сватанні й торочинах ближче до завершення, а в заручинах і розглядинах – до початку обряду.

Слід наголосити також на неспівпадінні структури малих циклів з організацією етапів переходу. Тут виникає ситуація, подібна до тієї, що зветься *драматургією вторгнення*, де, як правило, вторгається персонаж; у даному випадку відбувається вторгнення спрямованої на перехід і зміну статусу ситуативної дії в середину обряду й саме кульмінаційну його частину. Таким чином, кожен етап закінчується метаморфозою й містить в собі як вступні епізоди, так і кульмінаційні або завершальні. Структура кожного етапу є зменшеною копією або провісницею великого циклу, а з іншого боку – його складовою структурною одиницею. Саме так і виникає цикл циклів, де повтори співвідносяться з постійним оновленням, яке характеризується введенням до дії нових персонажів, розширенням хронотопа, започаткування нових сюжетних ліній, розгортанням чи згортанням дії.

Висновки. Розглядаючи драматургію етапів переходу, слід зазначити очевидні повтори обрядових дій, що робить їх надзвичайно схожими поміж собою; а разом з цим кожен наступний етап являє собою не лише точну копію попереднього, а ще й зменшене відтворення всього циклу циклів і стадією його формування. У всіх трьох випадках після обряду, в результаті якого відбувається метаморфоза, слідує наступна фаза, а за своєю сутністю – новий обряд, що закріплює цю метаморфозу й перехід до нового соціального статусу.

Література:

1. Геннеп ван А. Обряды перехода (систематическое изучение обрядов) / Арнольд ван Геннеп; пер. с фр. – М. : Восточ. лит-ра, 1999. – 175 с.
2. Кухаренко О.О. Дослідження національної обрядовості за допомогою структури весільного циклу / О.О. Кухаренко // Актуальні питання культурології: альм. наук. т-ва «Афіна» каф. культурології РДГУ. – Рівне, 2016. – Вип. 16. – С. 22–33.
3. Кухаренко О.О. Побудова структури української весільної обрядовості / Кухаренко О.О. // Парадигма пізнання: гуманітарні питання. – Київ, 2016. – № 7. – С. 5–18.
4. Маєрчик М.С. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу / Марія Маєрчик. – Київ: Критика, 2011. – 326 с.
5. Рощенко (Аверьянова) Е.Г. Новая мифология романтизма и музыка (Пробл. энцикл. анализа музыки): Монография / Е.Г. Рощенко (Аверьянова). – Харьков: ХНУРЭ, 2004. – 286 с.

References:

1. Gennep van A. Obriady perekhoda (sistemnoe izuchenie obriadov) / Arnold van Gennep; per. s fr. – M.: Vostoch. Lit-ra, 1999. – 175 s.
2. Kukharenko O.O. Doslidzhennia natsionalnoi obriadovosti za dopomogoiu struktury vesilnogo tsyklu / O.O. Kukharenko // Aktualni pytannia kulturologii: alm. nauk. t-va «Afina» kaf. Kulturologii RDGU. – Rivne, 2016. – Vyp. 16. – S. 22–33.
3. Kukharenko O.O. Pobudova struktury ukrainskoi vesilnoi obriadovosti / Kukharenko O. O. // Paradygma piznannia: humanitarni pytannia. – Kyiv, 2016. – № 7. – S. 5–18.

4. Maierchuk M.S. *Rytual i tilo. Strukturno-semantychnyi analiz ukrainskykh obriadiv rodynnogo tsyklu* / Mariia Maierchuk. – Kyiv: Krytyka, 2011. – 326 s.

5. Roschenko (Averianova) E.G. *Novaia mifologiiia romantizma i muzyka (Probl. entsykl. Analiza muzyki): Monografiia* / E.G. Roschenko (Averianova). – Kharkov: KhNURE, 2004. – 286 s.

УДК: 792.8 (091)

**НЕОКЛАСИЧНИЙ БАЛЕТ ДЖОРДЖА БАЛАНЧИНА «ЧАКОНА»:
ЕСТЕТИЧНО-СТИЛІСТИЧНИ І ФОРМАЛЬНО-ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТИ**
кандидат мистецтвознавства, доцент, Шариков Д.І.

Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв,
Україна, Київ

У статті проаналізовано та розглянуто особливості неокласичної балетної архітекτονіки постановки Джорджа Баланчина – «Чакона». Аналізуються характеристика балету, дефініція – «Чакона». Визначаються музична характеристика та специфіка поняття «Чакона». Висвітлюється художнє оформлення балету, а також, певні поняття відзнаки які характерні саме до стилістики Джорджа Баланчина. Детально проаналізовані костюми виконавців. Вперше висвітлено аналіз унікальних хореографічних комбінацій, які складають зразки неокласичного балету. Особливо визначені принципи побудови неокласичних балетних комбінацій.

Ключові слова: неокласичний танець, неокласична хореографія, неокласичний балетний театр, неокласичний стиль, танцювальні форми і комбінації, хореографічна мініатюра, балетний ансамбль.

Шариков Денис Неоклассический балет Джорджа Баланчина «Чакона»: эстетические-стилистическое и формально-технический аспекты / Киевская муниципальная академия эстрадного и циркового искусств, Украина, Киев

В статье проанализированы и рассмотрены особенности неоклассической балетной архитектоники постановки Джорджа Баланчина – «Чакона». Анализируются характеристика балета, дефиниция – "Чакона". Определяются музыкальная характеристика специфика понятия «Чакона». Освещается художественное оформление балета, а также определенные понятия и отличия, характерных именно к стилистике Джорджа Баланчина. Подробно проанализированы костюмы исполнителей. Впервые освещен анализ уникальных неоклассических хореографических комбинаций, которые составляют образцы балета. Особенно определены принципы построения неоклассических балетных композиций.

Ключевые слова: неоклассический танец, неоклассическая хореография, неоклассический балетный театр, неоклассический стиль, танцевальные формы и комбинации, хореографическая миниатюра, балетный ансамбль.

Denys Sharykov Neoclassical ballet George Balanchin's "Chaconne" / Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Art, Ukraine, Kiev

The article analyzes and describes the features of neoclassical ballet architectonic performances of George Balanchine – "Chaconne". Analyzes the characteristics of ballet, definition of – "Chaconne" is determined by the specificity of the musical characteristics of the concept of "Chaconne". Illuminating artwork ballet, as well as certain concepts differences are typical to the style of George Balanchine. Analyzed in detail the performers costumes. For the first time covered the analysis of the unique dance

combinations that make up the sample of neoclassical ballet. Especially defined principles of neoclassical ballet compositions.

Keywords: neo-classical dance choreography neoclassical, neo-classical ballet, neoclassical style, dance forms and combinations, choreographic miniature ballet ensemble.

Постановка проблеми.

Проблема, якій присвячене дослідження, є цікавою тим, вперше в вітчизняному мистецтвознавстві аналізуються і розглядаються видатна постановка неокласичного балетного театру Джорджа Баланчина «Чакона». Саме, конкретизація чіткої структурної побудови балету у безсюжетному абстрактно-асоціативному жанрі у галузі культури та мистецтва хореографічного спрямування визначила тематику дослідження.

Аналіз досліджень.

Наукові дослідження у галузі неокласичного балетного театру в хореографічній культурі представлені дуже мало – Марінелою Гваттеріні, Мішелем Мерсьє та Ізабеллою Жіно, Аніко Рехвіашвілі, Олександром Чепаловим. Марінела Гваттеріні – визначали, лише особливості стилістики в балетній неокласиці [1]. Мішелем Мерсьє та Ізабеллою Жіно – аналізували художній репертуар авторських неокласичних театрів Ролана Пті, Джона Кранко, Джона Ноймайєра, Іржі Кіліана [4]. Олександр Чепалов, визначав виключно, ґенезу розвитку, окремих балетних представників неокласики у Західній Європі [5].

Мета статті.

Метою є – проаналізувати особливості стилю неокласичної балетної постановки Джорджа Баланчина «Чакона».

Завданнями є:

- проаналізувати дослідників з у галузі неокласичного балетного театру;
- висвітлити історію, мету, музичне і художнє оформлення неокласичного балету Джорджа Баланчина «Чакона»;
- описати унікальні неокласичні хореографічні комбінації для розуміння специфіки безсюжетного неокласичного балету за філософсько-естетичними, жанрово-стилістичними, формально-технічними аспектами.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз балетних постановок буде здійснено за принципом: описання музичного матеріалу, сюжетної лінії, при безсюжетності й абстрактній асоціації, а також описання хореографічної лексики в унікально побудованих комбінаціях професійною термінологією – французькою. Також, висвітлення особливості сценічного й художнього оформлення балету.

Чакона (испан. Chaconne, італ. Ciaccona; в перекладі з франц. Chaconne – шакон, чи чакона) – інструментальна п'єса, популярна в добу бароко. Являє собою поліфонічні варіації на тему, яка в незмінному вигляді повторюється в басу (basso ostinato); верхні голоси при цьому різноманітно варіюються. Особливу популярність набули: «Чакона для скрипки з басом» – Томазо Антоніо Віталі, «Чакона для скрипки соло з партіти ре мінор» Іоганна Себастьяна Баха, «Чакони для органу» – Жана Пашельбея. Композитори XVII–XVIII століть найчастіше застосовували форму чакони в оперних фіналах. Соло для флейти з опери «Орфей і Еврідіка» Крістофа Віллібальда Глюка, починається з казкового прологу і закінчуючи грандіозною серією танців [3, р. 94].

Прем'єра балету Джорджа Баланчина «Чакона» на музику з опери Крістофа Віллібальда Глюка «Орфей і Еврідіка» відбулася 22

січня 1976 року в Нью-йоркському державному театр, Лінкольн-центру, з освітленням Рональда Бейтса, у виконанні трупи «Нью-Йорк Сіті Балле» з 27 артистів балету і балерин. Середня тривалість балету 30 хвилин. У балеті є вставне «*pas de deux*» для Сюзанн Фаррелл і Пітера Мартінса. За специфікою балет – авторська танцсимфонічна абстрактно-асоціативна репрезентація на тему «Орфей і Еврідіка» [2, с. 10].

Балет складається з прологу – *douetto*, чакони – *danse d'ensemble*, *pas de deux*. Важливим аспектом і головним виражальним засобом є те, що всі рухи абсолютно точно виконуються під музичний супровід складної класичної музики XVIII століття, створюючи гармонійний симфонізм музики і танцю. Всі музичні нюанси музичного твору протанцьовуються – мотиви, речення, фрази, період, точно зберігаючи темпоритм, мелодію і манеру [1, с. 92].

Пролог – *douetto* – дует, два солісти, одягнені у білі костюми: чоловік – біле трико, біла блуза, білі балетки; жінка – білі колготки, пуанти, біла ніжна сукня на бретелях, приталена, спідниця нижче колін, волосся розпущене. Сцена не має додаткових декорацій, а лише світлова ніжна блакитна заливка з ніжно плаваючими білими хмарами.

Виконавці починають танцювати з певних поз, повільно обходячи по колу один одного, виконують *port de bras*, *pas marché* на півпальцях. На мить замираючи, в русі у повітряних минаючих позах, виконуючи *soutenu en tournent*, перехоплюючись руками. Партнер стає в широку закриту 4-у позицію 4-го *arabesque*, подає руку дамі.

Вона виконує *grand arabesque pentcheé*, трохи відтягуючись від партнера на відтягнутій руці. Далі йде верхня підтримка *grand sissonne scénique* у *grand pose effacé*, з переходами через *pas de bourré* підтримка повторюється. Цікавою є підтримка з контрухом: пара починає рухатись за діагоналлю ліворуч, раптом миттєво змінює

напрям слідування і рухається в іншу діагональ праворуч. Слід зазначити, що серед підтримок сильно відзначається багате використання 1–4-го arabesque, повільних і ніжних port de bras camber.

Чакона – danse d'ensemble, pas de deux. Жіночий ансамблевий танець і балетне па де де. Жінки ансамблю одягнені у білі трико і пуанти, з розпущеним волоссям, зверху одягнені прозорі сукні з бузкового фатину; солісти одягнені у білі костюми. Сцена не має додаткових декорацій, а лише світлова ніжна бузково-блакитна заливка. Першими виконують танець жіночий ансамбль.

Danse d'ensemble, у статичних позах 9 балерин розташовані на сцені таким чином – два ромби по боках у центрі – солістка. Всі стоять у позах grand effacé, в кистях положення: верхня рука – в arroundi; рука направлена вбік – allonge, Плавними рухами terre-à-terre pas marché et pas de bourré souivi, балерини переміщуються, замираючи у позах.

Далі парами з pas marché et pas de bourré souivi з port de bras балерини рухаються, виконуючи dos-à-dos, переміщуючись таким чином, що створюють два кола, далі з'єднуються в одне коло, з якого назовні розкручуються у tour chaîné.

Pas de deux (складається з antreé-adagio, variations les dames et les cavalieres, code), виходять солісти в парі, тримаючись за руки, замирають у академічній позі preparation. Солісти одягнені у білі костюми: чоловік – біле трико, біла блуза, білі балетки; жінка – білі колготки, пуанти, біла ніжна сукня на бретелях, приталена з заходом на боці, спідниця до колін, волосся розпущене. Сцена не має додаткових декорацій, а лише світлове ніжне блакитне заливання.

Antreé-adagio (вихід і повільна частина) – виконавці починають з позувань: жінка – pas de bourré souivi з port de bras; чоловік – pas marché з port de bras. Далі йдуть підтримки tour lents a la seconde з

переходами в центрі сцени. Підтримки супроводжуються закінченням з petit emboité, pas ballonné. Підтримки grand sissonne ouvert з замиранням у grand a la seconde з виходом в arabesque з перехопленням у руках. Віртуозне, але не швидке виконання pirouette en dehors з переходом в en dedans.

Variations le cavaliere (чоловіча варіація). Переходи у четверту позицію в demi plié з grand cabriole en avant, pas de bourré з правої та з лівої ноги з переходом у petit sauté en arabesque на всій ступні, поступово переходячи в цьому положенні й позі в en tournent. Далі йдуть позування в en tournent з port de bras. Pas de bourré на demi plié з cabriole en avant.

Variations le dame (жіноча варіація). Entrechat quatre з переміщенням через demi pointé й позуванням, повторюється двічі. Переходи через contr passé tirbouchont en grand pose croisé. Манежна частина (по колу) – tour soutenu en tournent з першим port de bras. Діагональ права, pas de bourré scenic з підсіканням через ногу pas battu з port de bras camber.

Variations le cavaliere. Cabriole en arrieret, brisé dessous-dessus, entrechat six. Манежна частина – grand tombé coupé jeté en tournent, pas marché, grand sautbasque, grand tombé coupé jeté en tournent, pas marché, grand sautbasque.

Манежна частина – tombé coupé grand jeté en tournent en attitude, sautbasque з боку в бік. Grand jeté en grand pose effacé, через pas glissade з переходом у brisé, grand jeté en grand pose effacé, через pas glissade з переходом у brisé, grand jeté en grand pose effacé, через pas glissade з переходом у brisé, grand jeté en grand pose effacé, через pas glissade з переходом у brisé.

Variations le dame. Grand a la seconde, passé, pirouette en dehors з переходом в en dedans з перегинанням корпусу port de bras camber,

grand a la seconde, passé, pirouette en dehors з переходом в en dedans з перегинанням корпусу port de bras camber, grand a la seconde, passé, pirouette en dehors з переходом в en dedans з перегинанням корпусу port de bras camber.

Манежна частина – tour piqué en tournent-tour en attitude en dedans, tour piqué en tournent-tour en attitude en dedans, tour piqué en tournent-tour en attitude en dedans. Перехідні кроки з проковзуванням pas de bourré. Double pirouette en dehors en petit attitude, double pirouette en dehors en petit attitude, double pirouette en dehors en petit attitude.

Variations le cavaliere code. Манежна частина – трічі grand tombé coupé jeté en tournent, через pas marché з закінченням у grand assemblé.

Variations le dame code. Grand battement developpé, grand pose croisé, en tournent, en pose demi plié з нахилом корпусу вперед, grand battement developpé, grand pose croisé, en tournent, en pose demi plié з нахилом корпусу вперед, grand pose croisé, en tournent, en pose demi plié з нахилом корпусу вперед.

У **duemi** разом минаючі кроки, трохи підстрибуючи, кавалер позаду – pas glissade brisé; дама попереду – temps passé, pas de bourré souivi. Разом tour de force через emboité – en tournent, закінчують у закриті пози – дама, grand pose croisé попереду; кавалер, grand pose croisé позаду в plié на коліно.

Висновки.

Отже, художній аналіз неокласичного абстрактно-асоціативного балету Джорджа Баланчина «Чакона» виявив і визначив своєрідну і специфічну інтерпретацію художнього образу в філософсько-естетичній, жанрово-стилістичній, символічній і формально-технічній особливостях. Неокласичний балет Джорджа Баланчина визначив в

філософсько-естетичному аспекті орієнтацію на ідеї космізму, інтуїтивізму і екзистенціалізму.

У жанрово-стилістичному аспекті балетне дійство побудовано за змішаним принципом, де при збереженні класичної основи чимало додано з модерн-балету; звернення до безсюжетного жанру балету і створення чіткої абстрактної асоціації шляхом художнього оформлення та балетної лексики.

Балетне будується за принципом абстрактної асоціації; використовуються стилістичні прийоми і візуальні характеристики імпресіонізму, а також джазу і модерну; звернення до інтимної лірики.

У символічному аспекті майже всі рухи, пози, комбінації є символами, а їхня побудова і перебудова визначають чітку художньо-образну мову танцю у точно вибудованих варіаціях солістів і кордебалету, а також вільна і виражальна робота корпусу і рук з поєднанням символічних прийомів класичного, модерного та джазового танців.

У формально-технічному аспекті звернення до однодійного балету з додатковими варіаціями солістів і спільного *pas de deux*, в якому передається психологія взаємовідносин через танцювальні рухи та віртуозну техніку; звернення до хореодраматичного багатоактного балету, де шляхом балетної драматургії чітко вибудовано архітекtonіку: *antreé*, *danse d'anssamblé*, *danse de caractère*, *danse d'action*, *grand pas* і водночас виконання сюжетних *solo* і *douetto*; звернення до балетної архітекtonіки з ансамблевих танців і хореографічних мініатюр, поєднаних тематикою, стилістикою чи кольоровою гамою; використовують форми і техніки класичного, історико-побутового, дуетно-сценічного і характерного танців; поєднання форми перформансу, але з неокласичною естетикою і стилістикою, танцсимфонічним принципом, технікою *contemporary*

dance та контактною імпровізацією, що виявляється у показі великих сучасних підтримок та акробатичних прийомів.

Література:

1. Гваттерини М. *Азбука балета* / М. Гваттерини. – М.: БММ, 2001. – 240 с.
2. Кабачок Н.Л. *Феномен неокласики в хореографічній культурі ХХ ст. (на досвіді Дж. Баланчина): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01* / Н.Л. Кабачок. – Х.: Харків. держ. академія культури, 2013. – 18 с.
3. Magyar es Fr. *Trances: danse contemporain en France et en Hongrie* / Magyar es Fr., Tancmevészet. K. – Budapest: Theatre contemporain de la danse, 1992. – 117 p.: ill.
4. Marselle Mitchel, Ginot Isabelle. *La Dance au XXe siecle* / Marselle Mitchel, Ginot Isabelle. – Paris: Bordas, 1995. – 264 p.: ill.
5. Чепалов О.І. *Хореографічний театр Західної Європи ХХ ст.: монографія* / О.І. Чепалов. – Х.: Харківська держ. академія культури, 2007. – 344 с.: іл.
6. Шариков Д.І. *Типологія хореографії: монографія* / Д.І. Шариков. – К.: Київський міжнародний університет, 2013. – Частина 3. – 90 с.

References:

1. Gvatteryny M. *Azbuka baleta* / M. Gvatteryny. – M.: BMM, 2001. – 240 s.
2. Kabachok N.L. *Fenomen neoklasiki v horeografichnij kul'turi HKH st. (na dosvidi Dzh. Balanchina): avtoref. dis. ... kand. mistectvoznnavstva: spec. 26.00.01* / N.L. Kabachok. – H.: Harkiv. derzh. akademiya kul'turi, 2013. – 18 s.

3. *Magyar es Fr. Transes: danse contemporain en France et en Hongrie / Magyar es Fr., Tancművészet. K. – Budapest : Theatre contemporain de la danse, 1992. – 117 p.: ill.*
4. *Marselle Mitchel, Ginot Isabelle. La Dance au XXe siecle / Marselle Mitchel, Ginot Isabelle. – Paris: Bordas, 1995. – 264 r.: ill.*
5. *Chepalov O.I. Xoreografichnyj teatr Zaxidnoyi Yevropy XX st.: monografiya / O.I. Chepalov. – X.: Xarkivska derzh. akademiya kultury, 2007. – 344 s.: il.*
6. *Sharykov D.I. Typologia choreografiy: monografiya / D.I. Sharykov. – K.: Kyivskyj mizhnarodnyj universytet, 2013. – Chasty`na 2. – 90 s.*

РОЗДІЛ III. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

УДК: 811.161.2-2:811.162.1-2].091

НЕОРИГІНАЛЬНА УКРАЇНСЬКА ДРАМА КІНЦЯ ХІХ СТ. (ЗА ТВОРЧІСТЮ М. СТАРИЦЬКОГО)

кандидат філологічних наук, Джурбій Т.О.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Україна, Кам'янець-Подільський

У пропонованій статті аналізуються неоригінальні драматичні твори (інсценізації, переробки, адаптації) Михайла Старицького з позицій впливовості та його інтерпретативної практики. Досліджено еволюцію інтерпретованих творів, наголошено на взаємозв'язках письменника з авторами першотворів. Розглянуто типологічні подібності та відмінності творів, писаних на запозичені сюжети, з першоджерелами. Виявлено основні художні прийоми, літературні

принципи, якими послуговувався автор при написанні неоригінальних творів; простежено художні подібності, відмінності стилю, проблематики, змістової наповненості аналізованих творів. З позицій інтертекстуальності досліджуються оригінальні твори та переробки.

Ключові слова: переробка, інсценізація, мелодрама, драматичний етюд, драма, образ, персонаж, сюжет.

Джурбий Т.О. Неоригинальная украинская драма конца XIX в. (по творчеству М. Старицкого) / Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, Украина, Каменец-Подольский

В предлагаемой статье анализируются неоригинальные драматические произведения (инсценировки, переработки, адаптации) Михаила Старицкого с позиций его интерпретационной практики. Исследована эволюция интерпретируемых произведений, отмечено взаимосвязи писателя с авторами подлинников. Рассмотрены типологические сходства и различия произведений, написанных на заимствованные сюжеты, с первоисточниками. Выявлены основные художественные приемы, литературные принципы, которыми пользовался автор при написании неоригинальных произведений; прослежено художественные сходства, различия стиля, проблематики, содержательной наполненности анализируемых произведений. С позиций интертекстуальности исследуются оригинальные произведения и переработки.

Ключевые слова: переработка, инсценировка, мелодрама, драматический этюд, драма, образ, персонаж, сюжет.

Dzhurbij T.O. Ukrainian unoriginal drama end of 19th century. (by M. Starytsky) / Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Ukraine, Kamianets-Podilsky

This article analyzes the non-original dramatic works (staging, processing, adaptation) by Michael Starytsky from the standpoint of its interpretive practice. The evolution of the interpreted works, noted writer relationship with the authors of the originals. Considered typological similarities and differences between the works written on subjects borrowed from the original sources. The basic artistic techniques and literary principles used by the author when writing non-original works; traced artistic similarities, differences of style, perspective, substantive content of the analyzed products. From the viewpoint of intertextuality studied original works and processing.

Keywords: story, processing, staging, romance, drama sketch, drama, image, character, plot.

Вступ. Українська література та культура кінця XIX століття розвивалася в умовах постійних обмежень, утисків та заборон. Це час видатних класиків періоду розвитку «нової» літератури – М. Старицького, М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, І. Франка, Лесі Українки тощо. Бажання розвитку і неможливість його реалізувати – основна проблема тогочасної літературної епохи. Та, на відміну від поетів чи прозаїків, українським драматургам було набагато легше розширювати межі, тематику вітчизняної літератури. Драматичні твори (через сценічність), проходячи менше цезурних «кіл», швидше потрапляли до глядача, а відтак і до читача.

Саме прагнення бути корисним народній справі спонукало М. Старицького до різнобічної діяльності, а велика обдарованість забезпечувала плідність усіх його починань.

У своїй письменницькій праці М. Старицький керувався єдиною метою: «З перших кроків самоспізнання на полі народнім я загорівся душею і думкою послужить рідному слову, органувати його, окрилити

красою і дужістю, щоб воно стало здатним висловити культурну освічену річ, виспівати найтонші краси високих поезій, ... разом кажучи, хотів, – як тоді кепкували, – возвести своє слово у генеральський чин... Це бажання, цей напрямок керували мною ціле життя, і я не зрадив їх до могили...» [1, с. 636].

У творчому доробку митця не лише оригінальні твори. Він поєднував створення оригінальних драматичних творів з переробками та інсценізацією творів інших письменників. Значну частину своїх творів написав він саме на запозичені сюжети. Звернення драматурга до творчості зарубіжних письменників пояснюється тим, що автор прагнув розширити тематичні межі української літератури.

Питанням неоригінальної драматургії Старицького цікавилися В. Поліщук, І. Скрипник, В. Коломієць, О. Стеценко, Л. Дем'янківська, Н. Малютіна тощо. Однак на даному етапі цілісного та комплексного дослідження з окресленої проблеми немає.

Метою статті є дослідження еволюції неоригінальної драматичної творчості М. Старицького.

Виклад основного матеріалу.

На початку своєї інтерпретативної практики М.Старицький звернувся до творчості М. Гоголя. На запозичені в нього сюжети він написав лібрето оперет «Різдвяна ніч» (1872), «Утоплена, або Русалчина ніч» (1881), «Сорочинський ярмарок» (1883), «Тарас Бульба» (1880-1897). За мотивами оповідання російської письменниці О. Шабельської «Напередодні Івана Купала» він створив драму «Ніч під Івана Купала» (1887); на основі повісті польського письменника І. Крашевського «Хата за селом» написав мелодраму «Циганка Аза» (1888-1890); для драматичного етюд «Зимовий вечір» (1888) йому послужила однойменна повість польської письменниці Е. Ожешко; головні колізії роману відомого австрійського письменника К.-Е.

Францоza «За правду» лягли в основу історичної драми з життя карпатських гуцулів «Юрко Довбиш» (1883-1888).

Впливовим чинником щодо творчості М. Старицького, її стильових, національних та деяких інших особливостей, була творчість Миколи Гоголя. Старицький протягом усього свого творчого життя відчував органічну естетичну потребу звертатися до спадщини геніального земляка, відтворюючи його ідейно-художній досвід на власну творчість. Захопившись Гоголем ще у підліткові роки, писав Старицький про себе і Миколу Лисенка в мемуарній статті «К биографии Н. В. Лысенка»: «На наши умы, полудетские, полуюношеские, эта общественная струя производила приятное оживление. Конечно, мы не проникали глубоко в значение грядущих переворотов, но они занимали нас, как занимали и вопли коробочек, и вздохи маниловых, и скрежеты собакевичей... (Мы тогда увлекались тоже «Вечерами на хуторе близ Диканьки», «Тарасом Бульбой» и «Похождениями Чичикова»)» [1, с. 396-397].

На основі славнозвісної повісті М.В. Гоголя «Тарас Бульба» Старицький створив 1880 року лібрето для однойменної драми М. Лисенка. Згодом, в 1893 році, була написана й драма «Тарас Бульба» (друга менш поширена назва «Під Дубном») на 5 дій, яку цензура не дозволила виставляти, побачивши в ній відтворення побуту вільного козацтва Запорозької Січі. 1897 року драматург повернувся до роботи над цією драмою і підготував її нову редакцію вже на 7 дій. У новій редакції твір, дозволений до постановки в 1897 році, увійшов в репертуар українського театру.

Долею цього твору Старицький переймався напевно більше, ніж своїми оригінальними творами. Досить тривалий час п'єса була заборонена цензурою для постановки, та весь цей період він шукав можливість її випустити.

У центрі «Тараса Бульби», як повісті, так і драми, – героїчний образ народу, який бореться за свою свободу та незалежність. Кожен з героїв –індивідуальний та своєрідний, та все-таки відчуває себе частиною народного життя. У безмежному злитті особистих інтересів людини з загальними інтересами народу проявляється поетичний пафос цих творів.

Однак якщо у Гоголя Тарас Бульба виступає паралельно з народом, доля народу – це його власна доля, народний біль, страждання, переживання – це його особисті муки, то у Старицького головний персонаж є уособленням народу; всі події, умови життя, ніби підлаштовується під нього, в центрі поставлено трагедію долі головного героя, трагедію його життя.

Персонажі Старицького практично не відрізняються від гоголівських, вони діють, живуть в тих самих умовах, наділені такими ж високими моральними принципами. Навіть не змінено імена головних персонажів. Можливо це зроблено з метою наголосити на майже повній ідентичності двох творів (за винятком окремих сцен) та з метою передачі більш точного опису історичних подій, відбитих у творі Гоголя.

Старицький зберіг їхній предметно-чуттєвий характер, їх цілісність, життєву конкретність. Головний персонаж Тарас Бульба – «пан полковник» точний прототип гоголівського персонажа з тими ж самими принципами та поглядами на життя. «Тарас у нас такий дуб, об який вороги собі голову розсаджать», говорять про нього товариші. «Служив я і вірі, і правді, і рідній землі свій вік... – За правду і за нашу силу! Щоб перед кривдою повік не зігнулася», – говорить про себе він сам. [2, с.315]

Остап і Андрій Старицького також не відрізняються від гоголівських героїв. Андрій «ласкавий та мовчазний», Остап «понурий більше», а у бою: «Остап ..., як креміль: і не запалиться, і не

загориться ніколи, а рубка голови спокійно, повільно, як капусту»; «...Андрій, завзятий ба, як гра. Він і в січі такий запальний. Як розгарячиться, так і самому чорту в зуби ускочить! І на гармати, і на списи, і на цілу сотню ворогів у полі! Що йому смерть! Раз у раз дратує кирпату – під самий ніс їй тиче дулі». [2, с.316]

Старицький не мав змоги дати детальний опис своїх персонажів через обмеженість драматичного жанру, оскільки драма не передбачає введення авторської мови; тому драматург і ввів як зав'язку у своєму творі сцену підготовки до зустрічі Тарасових синів з навчання у Києві, якої немає у повісті Гоголя. У зав'язці показано приготування Насті і Тараса разом з челяддю до приїзду синів. Старицький демонструє все розмаїття української кухні, її убранство, широкий розмах української душі.

Однак при створенні своєї п'єси Старицький керувався також думкою критиків, цензорів, своїм соціальним становищем. На роль Тараса драматург хотів неодмінно поставити М. Садовського, а тому і сюжет твору намагався підлаштувати під нього. У листі до Миколи Садовського Старицький писав: «... що вам достеменно бажається? Мені ви казали, щоб викинути IV акт (у поляків), а трохи додати закоханої сцени Андрію у III дії; потім V дію у Дубні зірвати на словах Тараса: «Чую, сину!». А кару над Тарасом зробити окремо, як у Гоголя – V дію. Чи так? А чи не можна б у III дії в такому разі на коротеньку сценку привести і панну? Все ж таки хоть крапля зосталася причини зради... далі, може, ще які подробиці Вам хотілося б чи змінити, чи додати? У мене, наприклад, мало мається матеріалу для V дії, та й Гоголя його брак... Щоб тут вмістити?» [1, с. 599]. Та це суттєво не змінило задуму автора, не порушило цілісності і довершеності драми, а показало, що автор більш тяжіє у своїй драмі до ліричного, а інколи і мелодраматичного зображення подій, ніж до історичної правди.

Однак збагачуючи українську літературу новими образами, сюжетами, Старицький зазнав багато поневірянь, обвинувачень та знущань. «Але з'явилося таке звинувачення, якого стерпіти Михайло Петрович не міг: його звинувачували у крадіжці чужих п'єс і приховуванні імені їх авторів, і навіть прямо в шахрайстві, підтасовці каталогів та інших документів з метою одержання гонорару, що йому не належав» [3, с. 123]. Так був розпочатий довготривалий судовий процес між Старицьким та паном Александровським, репортером «Киевлянина», який і власне зводив усі наклепи на відомого драматурга.

«Циганка Аза» – перероблена мною із повісті Крашевського «Chata za wsia», як занотовано і в книжці, «Зимовий вечір» – перероблено з новелки Оржешкової такого ж назвиська. Про ці обидві п'єси Александровський каже теж, що я скрив, що се переробки, а я видаю ніби за свої власні» [1, с. 564], – писав Старицький у листі до Ц.О. Білиловського.

«Зимовий вечір» – одна з тих переробок, в якій Старицький намагався змінити і поглибити соціальну основу першоджерела, надавав більшої загостреності його провідній ідеї. Перша редакція твору з'явилася у 1888 році. Пізніше, з метою удосконалення сценічних якостей п'єси, М. Старицький переробляв її кілька разів. Доводилось вносити зміни й додатки у викінчений текст твору також під тиском цензури. Один з варіантів «Зимового вечора» драматург написав російською мовою і надіслав у цензуру під назвою «Пропавший». Передусім його насторожував головний персонаж п'єси – каторжанин, який тричі був засуджений за збройний опір властям і тричі тікав з Сибіру. Зображуючи моральні і фізичні муки, яких зазнавав утікач при кожному новому засланні в Сибір, автор, на думку цензора, всіляко намагався применшити його злочин, звалював усю вину на надмірну

суворість суддів і на вплив навколишнього оточення. На цій підставі цензура не дозволила «Зимовий вечір» ні ставити на сцені, ні друкувати.

На відміну від оповідання Е.Ожешко драматичний етюд Старицького є більш динамічним, емоційним, сильнішим психологічно. Працюючи над інсценізацією оповідання польської письменниці, драматург зберіг його сюжетну канву, характери більшості персонажів і навіть придатні для драматичного діалогу репліки героїв.

Старицький дещо змінює коло персонажів, доповнюючи його новими образами. Але якщо Ожешко зосереджувала увагу читача на переживаннях старого селянина Симона Мікули, син якого знемагав десь у в'язниці чи на каторзі, то Старицький психологічно переакцентував ситуацію і поставив у центр драматичного конфлікту роздуми й почуття Перехожого, втікача з каторги, який в кінці п'єси виявився знедоленим сином Миколи Струга.

Однією із найпопулярніших інсценізацій драматурга є п'єса «Циганка Аза» (драма з малоруського і циганського народного життя в 6 діях з хорами, піснями і танцями), сюжет для якої запозичено у відомого польського письменника Юзефа Ігнація Крашевського.

На відміну від драми, повість тяжіє до «хронікального, тобто об'єктивізованого викладу ...», оповідач і автор здебільшого розмежовані», автор дистанційований від селянського світу, але він поза ним і над ним [4, с. 298].

Коло персонажів обох творів практично не відрізняються одне від одного, та у Крашевського воно є більш розширеним. Головним персонажем повісті, на якому майже не наголошує драматург, є вимурувана циганом простенька хата, яка є символічним антагоністичним уособленням важкої людської праці, долі, злиднів та сімейного щастя, спокою, затишку.

Головною сюжетною лінією як повісті, так і драми є заборонене кохання циганського хлопця Тумрія (Василь у Старицького) до простої дівчини Мотрі (Галя у драмі «Циганка Аза»). Їхні життєві історії майже ідентичні, лише за винятком фіналу. Зіткнення циганської стихії, романтичних дітей природи з селянським середовищем призводить до фатальних наслідків. Палка любов молодого цигана до української дівчини, у якій теж, до речі християнська кров змішувалась з циганською (батько її був циганом, якого виховували селяни), здатна подолати всі перешкоди на своєму шляху. Любов ця перетворює вічного кочівника на постійного мешканця села, пробуджує нечувану винахідливість та працьовитість. Надлюдськими зусиллями прагнуть як Василь, так і Тумрій відстояти своє право на спокійне життя й працю. Але це їм не вдається – сільська громада через передсмертні прокляття батька дівчини відштовхує їх від себе, прирікає на цілковиту самотність. Втративши надію дістати роботу коваля, втративши віру в свої сили, опиняючись на роздоріжжю власних почуттів, Тумрій вкорочує собі віку; доля ж Василя залишається не вирішеною. Михайло Старицький залишає місце читацькій та глядацькій уяві. Вбивши своє «справжнє палке кохання» молоду циганку Азу, Василь втрачає здоровий глузд, і, напевне, буде приреченим всю решту свого життя жити з болем, розпачем у душі за зруйновані ним долі двох кохаючих його жінок та маленької, щойно народженої дитини. А можливо, як і Тумрій, покінчить життя самогубством.

Сюжетна лінія молодої циганки Ази у повісті Крашевського йде паралельно з лініями основних персонажів, час від часу переплітаючись з ними, що надає творові більшої гостроти та загостреності конфлікту. У драмі ж персонаж Ази є вирішальним (драматург наголосив на цьому власне й назвою свого твору), він є кульмінаційним і водночас найголовнішим елементом розв'язки.

Драматург теж зумів сформувати конфлікт твору глибоко переконливим та психологічно достовірним.

Тема опришківського руху не залишила байдужими ні українських письменників, ні письменників інших країн світу.

В українській літературі до опришківської теми звернувся Михайло Старицький у драмі «Юрко Довбиш». У 1883 році М. Старицький написав історичну драму «За правду», сюжет твору запозичивши у К.-Е. Францоza. Це була перша редакції драми, яка не пройшла цензури. У 1888 році драматург переробив свою п'єсу під назвою «Юрко Довбиш».

Обидва письменники використали багатючий опришківський фольклорний та історичний матеріал. Прототипом головних героїв як у Францоza, так і у Старицького можна з впевненістю назвати історичну постать Олекси Довбуша, який очолював визвольний рух опришків на західноукраїнських землях у XVIII столітті.

Драматург добре знав історію опришківського руху, тому-то й наділив свого героя Юрка рисами Олекси Довбуша. М. Старицький підкреслює трагічність образу месника. Приреченість ватажка опришків мала історичні причини: ні торжество справи, за яку боровся, ні особистого щастя він не міг досягти, бо ще не з'явилася на світ сила, здатна перебудувати життя на нових, справедливих началах.

Тут має місце також і літературний вимисел. Постаті двох героїв є звісно певною мірою історичними, та є і авторські домисли, які надають творам більшої експресивності, емоційності, піднесеності та виразності.

Образ Тараса Бараболі та образ Юрка Довбиша мають багато спільних ознак, рис, відповідностей. Ці постаті поєднали у собі кращі риси українського народного й разом з тим національного характеру. Їм притаманні доброта й людяність, природжене благородство, щире

серце, чуйне до чужого горя, самовідданість в обстоюванні інтересів громади, непоборне прагнення до справедливості.

Життя навчило їх бути такими. Їхнє дитинство проходило у жорстоких поневіряннях та зневазі. З тогочасними моральними принципами та нормами дуже важко жилося «дітям-безбатченкам». Однак той, хто зумів витерпіти з честю й гідністю усі знущання, достойний поваги та шани. «Я, пане, безбатченко», – говорить Юрко властителеві маєтку, – «і на мій пай чимало випало горя, але ненька навчила мене через те горе щастя дізнати: вона розуміла, що людське життя без правди отруєне навіки і що нема більшого щастя, як віддати все життя за ближнього». Це і було життєвим кредо обох головних героїв. Незважаючи на себе, свою долю, на життя своїх близьких, вони жертвують усім лише для спасіння інших, за їхню правду. «Мушу! Не маю права жаліти ні себе, ні тебе, ні дітей». Це останні прощальні слова Тараса зі своєю сім'єю. Так само чинить і Юрко Довбиш зі своєю коханою Тетяною: «Не можу людське горе за своє щастя віддати». [5, с. 244]

Та за своїми жанровими ознаками драматичний твір має певні обмеження порівняно з романом. В основі драми є єдина дія, зумовлена характером дійових осіб і тими обставинами, що спонукають до цієї дії, а також розмови дійових осіб, немає авторської мови; єдине, що дає змогу читачеві глибше зрозуміти суть твору – це авторські ремарки. З мови персонажів читач може самостійно робити певні висновки про прочитане і формувати своє ставлення до цієї чи іншої ситуації.

Висновки. У п'єси на запозичені сюжети, а також у переробки малосценічних творів М. Старицький вклав багато праці, і тому їх справедливо вважають невід'ємною часткою його драматургії.

Ці переробки були не тільки яскраво сценічними, але й з більш глибокою соціальною та психологічною основою. У всіх цих перероблених творах (навіть за деякого тяжіння до зовнішньої театральної афектації) глядач завжди відчуває драму життя, бачить повноцінні людські характери, що діють у конкретних, добре знаних і яскраво змальованих автором обставинах. До речі, саме тут, у зовнішній обстановці дії, в побуті нерідко шукає митець додаткові художньо переконливі нюанси для розкриття характерів дійових осіб. Це надає персонажам п'єс історичної та національної визначеності, локальної конкретності і, отже, робить твори життєвішими.

Література:

1. *Старицький М. Оповідання, статті, листи / редкол. Бернштейн М.Д., Комишанченко М.П. та ін. // М. Старицький Твори у восьми томах. – К.: Дніпро, 1965. – Т. 8. – 752 с.*
2. *Старицький М. Тарас Бульба: [драма] // М. Старицький Твори у восьми томах. – К.: Дніпро, 1964. – Т. 4. – С. 293-364 (драматичні твори).*
3. *Пчілка Олена М.П. Старицький: Пам'яті товариша / Олена Пчілка // Київ. – 1991. – №12. – С.118-124*
4. *Михайло Старицький як творча особистість: зб. праць наукової конференції [«Творча індивідуальність Михайла Старицького в українському культурологічному контексті XIX – XX століть»], (Черкаси, 11 – 12 травня 2010 року). – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2010. – 388 с.*
5. *Старицький М. Юрко Довбиш: [драма] // М. Старицький Твори у восьми томах. – К.: Дніпро, 1964. – Т. 3. – С. 223-290 (драматичні твори).*

References:

1. *Sarytskyi M. Opovidannia, statti, lysty / redkol. Bernshtein M.D., Komyschanchenko M.P. ta in. // M. Sarytskyi Tvory u vosmy tomakh. – K.: Dnipro, 1965. – T. 8. – 752 s.*
2. *Sarytskyi M. Taras Bulba: [drama] // M. Sarytskyi Tvory u vosmy tomakh. – K.: Dnipro, 1964. – T. 4. – S. 293-364 (dramatychni tvory).*
3. *Pchilka Olena M.P. Sarytskyi: Pamiati tovarysha / Olena Pchilka // Kyiv. – 1991. – № 12. – S.118-124*
4. *Mykhailo Sarytskyi yak tvorcha osobystist: zb. prats naukovoi konferentsii [«Tvorcha individualnist Mykhaila Sarytskoho v ukrainskomu kulturolohichnomu konteksti KhKh – KhKh stolit»], (Cherkasy, 11 – 12 travnia 2010 roku). – Cherkasy: Vydavets Chabanenko Yu.A., 2010.–388 s.*
5. *Sarytskyi M. Yurko Dovbysh: [drama] // M. Sarytskyi Tvory u vosmy tomakh. – K.: Dnipro, 1964. – T. 3. – S. 223-290 (dramatychni tvory).*

УДК 81'37=124=14

ГРЕКО-ЛАТИНСЬКІ МОВНІ КОНТАКТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СЕМАНТИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

кандидат філологічних наук, доцент, Мікіна О.Г.

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна, м. Київ

Тема мовних контактів залишається серед актуальних напрямів дослідження в сучасному порівняльно-історичному мовознавстві. Особливе значення мають контакти тих мов, що відіграли ключову роль у розповсюдженні світової цивілізації, насамперед, латинської і давньогрецької. Об'єктом аналізу у статті стали латинські й романські дієслова грецького походження з мовленнєвим значенням, метою дослідження – перевірка збереженості в семантичній структурі цих дієслів універсальних

схем еволюції, притаманних споконвічному латинському лексичному фонду. Попри статус лексем грецького походження (як морфологічних, так і семантичних запозичень), проаналізовані дієслова демонструють відповідність їхнього вектору семантичної еволюції до шляху становлення значень власне латинських дієслів.

Ключові слова: дієслова мовлення, запозичення, семантична структура, еволюція, універсальні схеми.

Микина Е.Г. Греко-латинские языковые контакты сквозь призму семантической эволюции / Киевский университет имени Бориса Гринченко, Украина, г. Киев

Тема языковых контактов остается среди актуальных направлений исследований в современном сравнительно-историческом языкознании. Особое значение имеют контакты тех языков, которые сыграли ключевую роль в распространении мировой цивилизации, прежде всего, латинского и древнегреческого. Объектом анализа в статье являются латинские и романские глаголы греческого происхождения со значением говорения, цель исследования – проверка сохранения в семантической структуре этих глаголов универсальных схем эволюции, присущих исконному латинскому лексическому фонду. Несмотря на статус лексем греческого происхождения (как морфологических, так и семантических заимствований), проанализированные глаголы демонстрируют соответствие их вектора семантической эволюции пути становления значений собственно латинских глаголов.

Ключевые слова: глаголы речи, заимствования, семантическая структура, эволюция, универсальные схемы.

Mikina E. Greco-Latin language contacts through the prism of

semantic evolution / Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine, Kyiv

Language contacts issue remains among operative research trends of the modern comparative-historical linguistics. Primarily the Latin and Ancient Greek languages' (languages that played a key role in the world civilization expansion) contacts matter especially. Latin and Romance languages verbs with the Greek origin and a meaning of speaking are the object of the article analysis. The research aims to check semantic structure of those verbs for preservation of universal evolution schemes typical for the original Latin lexicon. Despite the status of lexemes with the Greek origin (both morphologic and semantic loans) the analyzed verbs show correspondence of their semantic evolution vector with the way of the Latin verbs forming.

Key words: verbs of speech, loanwords, semantic structure, evolution, universal schemes.

Вступ. Порівняльно-історичне мовознавство в його класичному вимірі вирішує питання, що не втрачають своєї актуальності й ваги в лінгвістичній науці. Такими питаннями залишаються, наприклад, відстеження шляхів та причин семантичного розвитку лексем, фіксація та пояснення універсальних моделей поступової еволюції семантичної структури слова. Пошук закономірностей семантичної еволюції в загальномовному масштабі є, безумовно, наріжним каменем сучасної компаративістики, проте існує безліч напрямів дослідження, що певною мірою слугують досягненню цієї мети. Одним із таких напрямів є вивчення розвитку значення лексем крізь призму аналізу мовних контактів.

Протягом довгого часу аналізувалося багато понять, що стосуються контакту мов, серед них, зокрема, змішування мов, їхній взаємний вплив, схрещування мов, запозичення, конвергенція,

дивергенція, білінгвізм, мовний союз тощо. Деякі з цих понять, наприклад, змішування, або схрещування мов, продемонстрували свою неточність і навіть помилковість. У процесі дослідження взаємовідносин мов, які контактували (контактують), виникали важливі для мовознавства теорії, такі як теорія субстрату, ареальна лінгвістика та інші.

Сам термін *мовний контакт*, запропонований А. Мартіне, починає широко використовуватися після виходу у 1953 році роботи У. Вайнрайха з відповідною назвою, в якій читаємо: «...дві або кілька мов перебувають у контакті, якщо ними поперемінно користується та сама особа. Таким чином, місцем здійснення контакту є індивіди, які користуються мовою» [1, с. 22]. Серед дослідників, які вивчали цю тему, слід назвати Г. Шухардта, І. О. Бодуена де Куртене, Ю. О. Жлуктенка, С. В. Семчинського, М. П. Кочергана, Л. В. Щербу, Г. Пауля та ін.

У пропонованій статті увага приділяється аналізу контактів мов, що стали носіями цивілізаційних впливів, а така характеристика стосується насамперед латини та давньогрецької мови. **Об'єктом** аналізу обрано латинські (романські) дієслова грецького походження з мовленнєвим значенням з **метою** перевірки збереження в їхній семантичній структурі універсальних схем еволюції, притаманних споконвічному латинському лексичному фонду.

Виклад основного матеріалу статті. Територія Романії, як і всієї Європи, що неодноразово зазнавала глобальних переселень різномовних народів, є цікавим об'єктом дослідження соціолінгвістичних процесів. Серед них особливу увагу привертає нашарування мовних систем, які вивчаються, у тому числі, на основі теорії субстрату. Спираючись на термінологічний апарат цієї теорії, контакти народної латини та грецької мови часів Імперії можна вважати типовим прикладом взаємодії адстратів, тобто ситуації, яка не

передбачає руйнівних наслідків для контактуючих мов. Зустріч двох знакових для світу цивілізацій характеризувалася двостороннім збагаченням, у тому числі лінгвістичним.

Роль Давньої Греції для всебічної європейської еволюції важко перебільшити. «Все громадянське життя Європи пронизане грецькими запозиченнями. Відомо, що наука, техніка, філософія, мистецтво досягли виразності й точності завдяки грецькій термінології» [2, с. 128]. Так само, як для багатьох народів Європи, для римлян зустріч із греками була доленосною. Ставши в процесі утворення Імперії наймогутнішою силою, що війнами та насильством досягла панування на величезній території світу, римська аристократія, прагнучи самовдосконалення та розвитку, не мала, за визначенням А. Мейє, інших вчителів, окрім греків. Римляни не переймали у греків мистецтво управління, або командування, проте в царині грецької літератури, філософії вони мали все для того, щоб навчатися, і вони пішли за цим багажем до школи, спочатку не дуже явно, потім відкрито [3, с. 191]. І саме римляни стали посередниками для розповсюдження грецької культури в Європі та світі, маючи мову за знаряддя цього процесу. Згадується В. І. Абасєв, який стосовно субстрату написав, що це етногенетичний процес, що супроводжується мовними наслідками [4, с. 145]. Так само грецький адстрат для латини – це прояв етнічного контакту, наслідком якого є великий прошарок різного роду грецизмів у латинській мові.

Важливо відзначити, що виконуючи однаково велику просвітницьку місію для світу, латинська та грецька мови мали різний колонізаторський потенціал. Латина за допомогою армії та державних інститутів охопила величезну територію, ставши основною мовою майже всього населення Римської імперії, тоді як грецька впливала через культурні та інші вагомі для еволюції посередники і залишала в

результаті цього впливу мовні феномени, що й досі існують як грецизми. При цьому самі греки, які жили на територіях, що увійшли до складу римської держави, продовжували говорити грецькою мовою і не відчували тиску в мовному питанні з боку римлян. «Статистичний баланс між двома мовами, грецькою та латинською, як знаряддями колонізації цілком на користь латинської – як за розмірами території, так і за кількістю тих, хто говорить цією мовою. Однак престиж мови не вимірюється лише квадратними кілометрами або мільйонами тих, хто говорить цією мовою» [2, с. 127].

Особливість греко-латинських (греко-романських) контактів полягає ще й у тому, що це був зв'язок не тільки культурний, релігійний, тобто духовний, що певною мірою властиво також контактам з іншими, територіально віддаленими від грецьких поселень народами, але й матеріальний, побутовий. Розселення греків проходило переважно вздовж берегів Середземномор'я, що вплинуло як на територіальну складову факту появи грецизмів у сусідніх мовах, так і на семантичний бік цього явища. Наприклад, як колоніальна грецька мова є мовою людей, пов'язаних із морем [2, с. 126], тому багато нових для латини лексем грецького походження мають відношення до морської термінології. Так, латинське дієслово *percontārī*, одне з базових зі значенням 'питати, розпитувати, дізнаватися, наслідує іменник грецького походження *contus* (гр. κοῦτός) 'жердина, багор' [5, с. 742; 6, с. 251] (< і.-є. **ent-* 'встромлювати, настромлювати' [7, с. 567]). Утворене завдяки поєднанню запозиченого грецького іменника з латинським префіксом *per-* дієслово спочатку вживалося як термін мореплавства, маючи значення 'зондувати, обшукувати дно моря або річки' [8, с. 870], а згодом набуло широкого значення 'шукати'. А. Ерну і А. Мейє стосовно цієї семантичної трансформації пишуть, що значення 'зондувати' стало вживатися «в моральному сенсі» [6, с. 251] (про

історію *percontārī* в латині та романських мовах див. [9]). Варто зазначити, що трансформація значення від 'шукати' до 'питати, розпитувати' є типовою схемою, яка слугувала вектором семантичного розвитку для багатьох дієслів (докладно про це див. [10]), а історія *percontārī* демонструє, що дієслово, утворене на базі запозиченого слова, отримавши певне значення, включається в загальну для мови-реципієнта тенденцію семантичної еволюції.

Відхиляючись від теми дієслів мовлення, але продовжуючи тему важливості грецьких морських запозичень для формування основного словникового складу романських мов, можна згадати латинське дієслово *gubernāre* кермувати кораблем та керувати (містом, республікою тощо) [5, с. 463], що походить від гр. $\chi\upsilon\beta\epsilon\rho\nu$ із тими ж значеннями [6, с. 506]. Сьогодні лат. *gubernāre* наслідують фр. *gouverner*, ісп. *gobernar*, іт. *governare* та лексеми інших романських мов зі значенням правити, керувати.

А. Мейєс зазначав, що вплив грецької мови проявлявся запозиченнями нових слів, запозиченнями значень, кальками з грецької мови, імітацією деяких зворотів. Окрім того, латина мала виражати своїми засобами ідеї греків, а це призводило до того, що сам латинський словник змінював деякі значення. Наприклад, латинський іменник *ratio*, первісне значення якого було досить розмитим (словник Й. Дворецького подає для нього 22 дефініції, серед яких, зокрема, рахунок, підрахунок, розум [5, с. 852]), і таким, що, на думку А. Мейєс, у самій латині мало тенденцію закріпитися як 'рахунок', отримав нові дефініції, які зробили з нього термін інтелектуального словника. Сталося це під впливом грецького іменника $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$, значення якого нагадують семантику латинського слова *ratio*, оскільки грецька лексема так само об'єднувала у своїй семантичній структурі як 'рахунок', так і 'розум' [3, с. 226; 11, с. 766-767]. Залучення *ratio* для перекладу

грецької лексеми λόγος в мові риторики та філософії призвело до того, що *ratio* усталилося в народній латині і романських мовах саме із значенням ‘розум’ [6, с. 1007]. Згодом від *ratio* в народній латині було утворене дієслово **rationare* ‘розмірковувати, робити висновки’, а потім і ‘говорити’. Обидві лексеми мають у романських мовах багато континуантів, що своїми значеннями доводять універсальність семантичного розвитку (про історію *ratio* та **rationare* в романських мовах, а також про шляхи семантичної еволюції від ‘думати’ до ‘говорити’ див [12]).

Яскравим проявом впливу грецької мови на європейський мовний ареал, а також на європейську цивілізацію в цілому, є збагачення латинської, а згодом неолатинських мов словами з релігійним значенням. «Еллінізовані римляни самі стали однією з найбільш дієвих сил у розповсюдженні грецької культури. Християнство у своїй переможній ході зі сходу на захід набуває здебільшого грецьке мовне обличчя. Християнська церковнообрядова термінологія насичена грецизмами. Величезна кількість грецьких слів за всіх часів була джерелом ученої лексики Європи і всього світу» [2, с. 129]. А. Мейє, який називав римлян «варварами», навернутими в еллінізм, підкреслював, що вони самі вимагали розповсюдження на своїх територіях еллінської культури [3, с. 209], наслідком цієї політики була інфільтрація грецизмів християнського релігійного змісту до основного лексичного складу романських мов. Прикладом цього є історія народнолатинського дієслова **parabolare*, яке для частини сучасних романських мов стало основним дієсловом зі значенням ‘говорити’, ‘розмовляти’.

Іменник *parabola*, з якого починається дієслово **parabolare*, походить від грецького дієслова βάλλω зі значенням ‘кидати’ [11, с. 242]. Префіксальна форма цього дієслова παραβάλλω ‘кидати поряд’ [11,

с. 933] стала базою утворення іменника παραβολή, 'кидання поряд', 'відкладання поряд'. Його можна порівняти з іншим спорідненим іменником – περβολή, який мав значення 'кидання зверху'. Відомо, що обидві лексеми стали термінами геометрії та риторики, але в церковній грецькій мові вони набули значень 'порівняння' та 'перебільшення'. І саме з церковної грецької мови іменник παραβολή у формі *parabola* запозичується латинською релігійною мовою, де з часом починає означати 'слово Христа', а згодом розширює значення до 'слова' взагалі. Народна латина змінила форму цього іменника до **paraula*, тому утворене дієслово має спочатку форму **parabolare* (VII ст.), а згодом – *paraulare* зі значенням 'говорити', 'розмовляти' [13, с. 461, 464; 14, с. 735].

Цікаву паралель із розвитком значення мовлення у іменника *parabola* і появою на його основі дієслова **parabolare* утворює еволюція іншої лексеми – французького дієслова *apostropher* 'раптово заговорити, звернутися'. В основі семантичного розвитку цього дієслова також знаходиться грецький іменник, це – ποοτροφή 'відхилення', який в латинській мові почав вживатися в мові риторики у формі *apostropha (apostrophē)* як «фігура звернення судового оратора не до судді, а до свого противника» [5, с. 83] (очевидно, що це метафоричне використання значення 'відхилення'). За текстами середньовічної латини відомо, що в цю епоху на основі запозиченої лексеми було утворено дієслово *apostrophare*, яке своєю семантикою демонструє розширення вихідного значення до 'звертатися' [15, с. 50].

Період, коли в народній мові з'являється **parabolare*, – це вже диференційована латина, яка мала певні національні або регіональні риси, а подальший розвиток форм дає підстави вважати, що початок цього дієслова знаходиться у галльській латині [16, с. 719]. Взаємовідносини у культурній та мовній сферах між Галлією та Італією

цілком передбачали запозичення дієслова до Апеннін, але італійські фахівці вважають, що італійське дієслово *parlare* походить від італійського іменника *parola* [17, с. 779]. Проте Б. Мільйоріні стосовно змін у базовій зоні латинських дієслів мовлення пише, що старе дієслово *loquī*, від якого не лишилося жодного сліду, поступилося своїм місцем новоствореному **parabolare* у тих провінціях Романії, де не зберіглося й інше дієслово – *fābulāre*. Б. Мільйоріні уточнює, що християнський неологізм **parabolare* затвердився саме в Галлії та Італії, де він набував перевагу над *fābulāre*, повільно та поступово просуваючись із півночі на південь. Проте у той самий час в старих італійських текстах, особливо у центральних та південних провінціях, ще активно використовувалося дієслово *favellare* [18, с. 41]. Таким чином, італійський учений підтверджує думку про те, що саме в галльській латині відбулася семантична трансформація новоствореного дієслова, яке поступово набуло ролі основного зі значенням ‘розмовляти’ у кількох західно-романських мовах, пор. фр. *parler*, іт. *parlare*, пров. *paraular*, *parlar*, кат. *parlar*. Поява подібної лексики відбиває, з одного боку, процес диференціації народної латини, а з іншого – вплив християнської релігії через посередництво грецької мови на утворення неологізмів у романському словнику.

Якщо продовжувати тему семантичних закономірностей, то необхідно відзначити, що новостворене слово *parabola* демонструє цікаву ротацію з іменником, який існував у латині і мав загальне значення ‘слово’, а саме іменником *verbum* [5, с. 1066]. Історія *verbum* дивним чином нагадує історію іменника грецького походження *parabola*, який, як ми зазначили, набувши значення ‘слово Боже’, слугував основою для утворення в галло-романському, оксітано-романському та італо-романському мовних ареалах базового дієслова зі значенням ‘говорити’. Виявляється, що за часів класичної латини слово *verbum*

використовувалося в мові релігії для перекладу грецького іменника λόγος [7, с. 1278], а у пізній латині основними значеннями *verbum* стають 'Слово Боже', 'Божий «глагол»', 'проповідь' і навіть 'Син Божий' [15, с. 1073-1074]. Значення 'Син Божий' фіксує для *verbum* зокрема Ш. Дюканж у Словнику середньовічної і варварської латини, який є дуже цінним джерелом історичних досліджень [19]. Аналізуючи семантичні трансформації латинських лексем на галльських теренах, Ф. Брюно подає іменник *verbum* як приклад ушляхетнення, облагородження значення лексеми в процесі еволюції [20, с. 226], а А. Дармстетер наголошує на тому, що в розмовній мові вже не наважувалися використовувати це «святе слово» зі старими значеннями, які перейшли до нової лексеми *parabola* [21, с. 154; 22, с. 165]. Ті ж самі семантичні трансформації спостерігаються й в італійській народній мові, де до розряду «високої лексики», разом із *verbum*, потрапив іменник *domūs*, перетворившись із 'дому' на 'дім Христа', тобто 'храм' у формі *duomo* [23, с. 19].

В румунському мовознавстві давно точиться дискусія щодо етимології іменника *vorbă* та його деривата, дієслова *a vorbi*. Більшість сучасник дослідників поділяють думку про слов'янське походження цих лексем [24]. Зазначимо, що це надзвичайно складна тема, що потребує окремого детального розгляду, проте дозволимо собі лише один аргумент на користь іншої гіпотези появи в румунській мові іменника *vorbă*, а саме латинської гіпотези – від іменника *verbum*. Цей аргумент полягає в закономірності семантичних змін. А зміни, що трапилися з *verbum* в західних провінціях, не мали місця на сході Імперії, там не відбулося заміни цього іменника на грецьке слово *parabola*, яке слугувало базою утворення базових дієслів мовлення в західно-романських мовах. Можливо, зафіксований поворот у семантичній еволюції *verbum* не є прямим доказом того, що лексема, яка пройшла

подібний до *parabola* шлях розвитку, обов'язково стане базою для утворення дієслова зі значенням 'говорити', проте випадкових трансформацій значень не буває, а, отже, припустити певну закономірність, через реалізацію якої *verbum* набуває потенціалу лексеми, здатної на формування дієслова з найширшим значенням 'говорити', цілком можливо.

Серед універсальних схем семантичних трансформацій існує закономірність в утворенні дієслів зі значенням 'говорити' на базі дієслів, що означають дію. Цей вектор зберігається навіть на базі запозичених лексем, що яскраво проявилось у формуванні значення іспанського дієслова *platicar* 'говорити, бесідувати'. Іменник *practica*, який через фонетичні зміни перетворився на *platica*, є продовженням середньовічного латинського *practice*, в основі якого форма жіночого роду грецького прикметника *πρακτικός* 'той, що діє, діяльний, здатний діяти; практичний', утвореного від грецького дієслова *πράττω* 'робити, здійснювати' [25, с. 472; 11, с. 1041-1042]. Дієслово *platicar* фіксується в мові в середині XV ст., і його значення на той час було вже сформованим, оскільки трансформація від семантики дії через значення 'спілкування з людьми' до 'бесіда, розмова' відбулася з базовим іменником *practica* у тому ж XV ст. [25, с. 472]. У португальського *praticar* значення 'говорити, бесідувати' не є основним, хоча слід все ж таки підкреслити його присутність у семантичній структурі цього дієслова дії. Походження *praticar*, на відміну від іспанського дієслова, лексикографічні джерела прямо поєднують із пізньолатинським *practicare* [27, с. 628], саме тому португальська лексема зберегла статус дієслова дії, семантика якого унаслідкується від самої грецької лексеми.

В романському мовознавстві особлива увага приділяється балканській латині, оскільки розвиток східно-романських мов залежав

як від спільного субстрату (фракійського, дакійського), так і від сусідства багатьох народів, що говорили неспорідненими мовами, які входили до так званого балканського союзу. Окрім визначального впливу слов'янських мов, східно-романські мови демонструють особливий відбиток грецької мови, завдяки якому існує прошарок східно-романських грецизмів. Так, одне з базових румунських дієслів зі значенням 'говорити' а *cuvîntă* має латинську основу (воно походить від латинського дієслова *conventāre* 'сходитися, збиратися, зустрічатися' [5, с. 258]), проте семантичний розвиток цієї лексеми в балканському ареалі був спрямований під впливом грецької мови. Важливу інформацію щодо такої семантичної трансформації дає М. М. Покровський, який, зокрема, вказує, що «в дуже багатьох мовах слова, що означають поняття *говорити*, виникли зі слів, що спочатку означали 'сходитися', 'збиратися', 'збиратися в коло'. Цей цікавий семасіологічний перехід відбувся за посередництвом політичної мови» [27, с. 92]. У випадку з румунською лексемою поштовхом для подібного переходу стала паралель між латинським іменником *conventus* 'зібрання, засідання, зустріч' із грецьким іменником *μίλια* 'зустріч, слово, мова'. Спільне для обох лексем значення 'зустріч' спричинило набуття латинським іменником значень, притаманних грецькому, а саме – 'слово, мова', як наслідок – утворення румунського іменника *cuvinte* 'слово' і дієслова а *cuvîntă* 'говорити, заявляти, розповідати'.

Висновки. Наявність у лексичному фонді латинської і романських мов лексем грецького походження є загальновідомим фактом. Проте аналіз цього прошарку слів із погляду відповідності їхньої семантичної еволюції до загальних тенденцій, які, в свою чергу, стали універсальними як для романського ареалу, так і для індоєвропейських мов загалом, належить до актуальних досліджень. У статті були розглянуті кілька лексем, які належать до певного лексико-

семантичного утворення, а саме – ЛСГ дієслів мовлення. Розширення матеріалу дослідження за рахунок залучення до аналізу латинських і романських грецизмів з іншими значеннями сприяло би підтвердженню висновку про універсальність семантичної еволюції не тільки лексем споконвічного вокабулярію, але й запозичених.

Література:

1. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх. — К. : Вища школа, 1979. — 264 с.
2. Бертольди В. Греческий и латинский: языки, служившие средством передачи местных традиций и орудием колонизации в Западном Средиземноморье / В. Бертольди // Новое в лингвистике. — Вып. VI. Языковые контакты. [сост., ред., вступит. статья и комментарий В. Ю. Розенцвейга]. — М.: Прогресс, 1972. — С. 120-129.
3. Meillet A. Esquisse d'une histoire de la langue latine / A. Meillet. — Paris: Hachette, 1933. — 291 p.
4. Абаев В.И. Скифо-европейские изоглоссы. На стыке Востока и Запада / В.И. Абаев. — М.: Наука, 1965. — 168 с.
5. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. — М. : Русск. яз., 1976. — 1096 с.
6. Ernout A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots / [3ème éd.] / A. Ernout, A. Meillet. — Paris : C. Klincksieck, 1951. — [XXII], 1385 p.
7. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. — Bern, München : Francke Verlag, 1959. — Bd. I. — 1182 S.
8. Corominas J. Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana: en 4 vols. / J. Corominas. — Madrid: Gredos, 1974. — V. 3. — 1117 p.
9. Мікіна О.Г. Про шляхи формування семантики 'передавати інформацію' в латинській та романських мовах / О.Г. Мікіна //

- Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т: [наук. ред. А.П. Загнітко]. — Донецьк: ДонНУ, 2013. — Вип. 27. — С. 131-137.*
10. Мікіна О.Г. Історико-семасіологічне дослідження латинських і романських дієслів мовлення на індоєвропейському фоні: монографія / Олена Геннадіївна Мікіна. — Донецьк: Юго-Восток, 2012. — 450 с.
11. Вейсман А.Д. Греческо-русский словарь. — Репринт V-го издания 1899 г. / А.Д. Вейсман. — М.: Греко-лат. кабинет Ю.А. Шичалина, 1991. — 1371 с.
12. Мікіна О.Г. *Cogito ergo dico* / О.Г. Мікіна // *Studia Linguistica*. Збірник наукових праць. — К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. — Вип. 3. — С. 218-222.
13. Bloch O. *Dictionnaire étymologique de la langue française* / O. Bloch, W. Von Wartburg. — P.: Quadrige / PUF, 2004. — 682 p.
14. Prati A. *Vocabolario etimologico italiano* / A. Prati. — Milano: Garzanti, 1970. — 1097 p.
15. Niermeyer J. F. *Mediae Latinitatis Lexicon Minus* / J. F. Niermeyer. — Leiden: EJ Brill, 1976. — [XIX], 84, 1138 p.
16. Körting G. *Lateinisch-Romanisches Wörterbuch (Etimologisches Wörterbuch des Romanischen Hauptsprachen)* / G. Körting. — Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1907. — 1374 S.
17. Palazzi F. *Novissimo dizionario della lingua italiana* / F. Palazzi. — Milano: Cechina, 1946. — 1358 p.
18. Migliorini B. *Storia della lingua italiana* / [introduzione di Ghino Ghinassi]/ B. Migliorini. — Milano: Tascabili Bompiani, 2001. — 762 p.
19. Cange C. du. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, éd. augm., Niort: L. Favre, 1883-1887 [Електронний ресурс] / C. du Cange et al. — Режим доступу: <http://ducange.enc.sorbonne.fr>
20. Brunot F. *Précis de grammaire historique de la langue française* / F. Brunot. — Paris: Masson et Cie, 1899. — 698 p.

21. Darmesteter A. *Cours de Grammaire historique de la Langue française. Troisième partie: Formation des mots et vie des mots* / A. Darmesteter. — Paris: Librairie Ch. Delagrave, s. a. — 161 p.
22. Darmesteter A. *La vie des mots étudiée dans leurs significations* / A. Darmesteter. — Paris: Librairie Ch. Delagrave, s. a. — 212 p.
23. Morandi L. *Origine della lingua italiana* / L. Morandi. — Citta di Castello: S. Lapi Tipografo editore, 1884. — 72 p.
24. *Dicționar explicativ al limbii române* [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://dexonline.ro/>
25. Corominas J. *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana* / J. Corominas. — Madrid: Gredos, 2003. — 627 p.
26. Cunha A.G da. *Dicionário Etimológico Nova Fronteira da língua portuguesa* / G. da Cunha. — Rio de Janeiro: Editora Nova Fronteira, 2003. — 940 p.
27. Покровский М.М. Семасиологические исследования в области древних языков / М. М. Покровский // *Избранные работы по языкознанию*. — М.: Изд-во АН СССР, 1959. — С. 63-170.

References:

1. Vaynraykh U. *Yazykovye kontakty. Sostoyanie i problemy issledovaniya* / U. Vaynraykh. — K.: Vishcha shkola, 1979. — 264 s.
2. Bertoldi V. *Grecheskiy i latinskiy: yazyki, sluzhivshie sredstvom peredachi mestnykh traditsiy i orudiem kolonizatsii v Zapadnom Sredizemnomore* / V. Bertoldi // *Novoe v lingvistike*. — Vyp. VI. *Yazykovye kontakty*. [sost., red., vstupit. statya i kommentariy V. Yu. Rozentsveyga]. — M.: Progress, 1972. — S. 120-129.
3. Meillet A. *Esquisse d'une histoire de la langue latine* / A. Meillet. — Paris: Hachette, 1933. — 291 p.
4. Abaev V.I. *Skifo-evropeyskie izoglossy. Na styke Vostoka i Zapada* / V.I. Abaev. — M.: Nauka, 1965. — 168 s.

5. Dvoretzkiy I. Kh. *Latinsko-russkiy slovar* / I. Kh. Dvoretzkiy. — M.: Russk. yaz., 1976. — 1096 s.
6. Ernout A. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots* / [3ème éd.] / A. Ernout, A. Meillet. — Paris: C. Klincksieck, 1951. — [XXII], 1385 p.
7. Pokorny J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* / J. Pokorny. — Bern, München: Francke Verlag, 1959. — Bd. I. — 1182 S.
8. Corominas J. *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana : en 4 vols.* / J. Corominas. — Madrid: Gredos, 1974. — V. 3. — 1117 p.
9. Mikina O. H. *Pro shliakhy formuvannia semantyky 'peredavaty informatsiiu v latynskii ta romanskykh movakh* / O. H. Mikina // *Linhvistychni studii: zb. nauk. prats / Donetskyi nats. un-t : [nauk. red. A. P. Zahnitko]*. — Donetsk: DonNU, 2013. — Vyp. 27. — S. 131-137.
10. Mikina O. H. *Istoryko-semasiolohichne doslidzhennia latynskykh i romanskykh diiesliv movlennia na indoievropeiskomu foni: monohrafiia* / Olena Hennadiivna Mikina. — Donetsk: Yuho-Vostok, 2012. — 450 s.
11. Veysman A.D. *Grechesko-russkiy slovar*. — Reprint V-go izdaniya 1899 g./ A. D. Veysman. — M.: Greko-lat. kabinet Yu. A. Shichalina, 1991. — 1371 s.
12. Mikina O.H. *Cogito ergo dico* / O.H. Mikina // *Studia Linguistica. Zbirnyk naukovykh prats*. — K.: KNU im. T. Shevchenka, 2009. — Vyp. 3. — S. 218-222.
13. Bloch O. *Dictionnaire étymologique de la langue française* / O. Bloch, W. Von Wartburg. — P.: Quadrige / PUF, 2004. — 682 p.
14. Prati A. *Vocabolario etimologico italiano* / A. Prati. — Milano: Garzanti, 1970. — 1097 p.
15. Niermeyer J.F. *Mediae Latinitatis Lexicon Minus* / J.F. Niermeyer. — Leiden: EJ Brill, 1976. — [XIX], 84, 1138 p.

16. Körting G. *Lateinisch-Romanisches Wörterbuch (Etimologisches Wörterbuch des Romanischen Hauptsprachen)* / G. Körting. — Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1907. — 1374 S.
17. Palazzi F. *Novissimo dizionario della lingua italiana* / F. Palazzi. — Milano: Cechina, 1946. — 1358 p.
18. Migliorini B. *Storia della lingua italiana* / [introduzione di Ghino Ghinassi]/ B. Migliorini. — Milano: Tascabili Bompiani, 2001. — 762 p.
19. Cange S. du. *Glossarium mediae et infimae latinitatis, éd. augm., Niort: L. Favre, 1883-1887 [Elektronnyi resurs]* / S. du Cange et al. — Rezhym dostupu : <http://ducange.enc.sorbonne.fr>
20. Brunot F. *Précis de grammaire historique de la langue française* / F. Brunot. — Paris: Masson et Cie, 1899. — 698 p.
21. Darmesteter A. *Cours de Grammaire historique de la Langue française. Troisième partie: Formation des mots et vie des mots* / A. Darmesteter. — Paris: Librairie Ch. Delagrave, s. a. — 161 p.
22. Darmesteter A. *La vie des mots étudiée dans leurs significations* / A. Darmesteter. — Paris: Librairie Ch. Delagrave, s. a. — 212 p.
23. Morandi L. *Origine della lingua italiana* / L. Morandi. — Citta di Castello: S. Lapi Tipografo editore, 1884. — 72 p.
24. *Dicționar explicativ al limbii române [Elektronnyi resurs]* — Rezhym dostupu: <http://dexonline.ro/>
25. Corominas J. *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana* / J. Corominas. — Madrid: Gredos, 2003. — 627 p.
26. Cunha A. G. da. *Dicionário Etimológico Nova Fronteira da língua portuguesa* / G. da Cunha. — Rio de Janeiro: Editora Nova Fronteira, 2003. — 940 p.
27. Pokrovskiy M.M. *Semasiologicheskie issledovaniya v oblasti drevnikh yazykov* / M.M. Pokrovskiy // *Izbrannye raboty po yazykoznaniyu*. — M.: Izd-vo AN SSSR, 1959. — S. 63-170.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

СТРУКТУРА, РІВНІ ТА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ОСНОВНИХ ВИДІВ ПОЛІТИКИ	5
доктор політичних наук, Ткач О.І.	

ДІЯЛЬНІСТЬ СЕСТЕР МИЛОСЕРДЯ ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКОЇ ОБЩИНИ ПІД ЧАС КРИМСЬКОЇ ВІЙНИ (1853-1856 рр.)	21
доктор історичних наук, Ореховський В.О.	

РОЗДІЛ ІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

КРИТЕРІЇ ПОДІЛУ СТРУКТУРИ ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДІВ	36
кандидат філологічних наук, доцент, Кухаренко О.О.	

НЕОКЛАСИЧНИЙ БАЛЕТ ДЖОРДЖА БАЛАНЧИНА «ЧАКОНА»: ЕСТЕТИЧНО-СТИЛІСТИЧНИ І ФОРМАЛЬНО-ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТИ	49
кандидат мистецтвознавства, доцент, Шариков Д.І.	

РОЗДІЛ ІІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

НЕОРИГІНАЛЬНА УКРАЇНСЬКА ДРАМА КІНЦЯ ХІХ СТ. (ЗА ТВОРЧІСТЮ М. СТАРИЦЬКОГО)	59
кандидат філологічних наук, Джурбій Т.О.	

ГРЕКО-ЛАТИНСЬКІ МОВНІ КОНТАКТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ
СЕМАНТИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

кандидат філологічних наук, доцент, Мікіна О.Г.

72

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ ПИТАННЯ»
SCIENTIFIC JOURNAL
«PARADIGM OF KNOWLEDGE: HUMANITARIAN ISSUES»**

Підписано до друку 08.12.2016
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: paradred@gmail.com